

něco „vývojově historicky nutného“. Musely spolupůsobit nesčetné historické konstelace, které se nedají včlenit nejen do žádného „ekonomického zákona“, ale vůbec do žádných ekonomických hledisek jakéhokoli druhu, a jmenovitě čistě politické procesy, aby nově vytvořené církve dokázaly přetrvat. Ale na druhé straně nemá být obhajována přihloupě doktrinářská teze,⁸⁸ že „kapitalistický duch“ (ve zde stále provizorně používaném smyslu tohoto slova) mohl vzniknout jen jako výsledek určitých vlivů reformace, nebo vůbec teze, že kapitalismus jako *hospodářský systém* je výsledkem reformace. Již to, že určité důležité formy kapitalistického obchodního provozu jsou notoricky mnohem starší než reformace, by takovému názoru stálo vždy v cestě. Zde má být pouze zjištěno, zda a do jaké míry byly náboženské vlivy *spoluúčastny* na kvalitativním utváření a kvantitativní expanzi onoho „ducha“ ve světě a které konkrétní *stránky kultury* spočívající na kapitalistické základně na ně lze převést. V důsledku neobyčejně změní vzájemných vlivů mezi materiálními základy, sociálními a politickými formami organizace a duchovním obsahem reformátorských kulturních epoch je možné postupovat pouze tak, že budeme nejdříve zkoumat, zda a ve kterých bodech je rozpoznatelná „spřízněnost volbou“ mezi určitými formami náboženské víry a etikou povolání. Tím bude podle možnosti také objasněn způsob a obecný směr, v němž v důsledku takových „spřízněných volbou“ náboženská hnutí působila na vývoj materiální kultury. Teprve tehdy, až toto bude jednoznačně zjištěno, bychom se mohli pokusit zhodnotit, v jaké míře je třeba vznik moderních obsahů kultury připisovat oněm náboženským motivům a v jaké míře motivům jiným.

⁸⁸ Právě toto je mi kupodivu stále znova podsouváno, vzorod těmto a následujícím, od počátku nezměněným a podle mého názoru dostatečně zřetelným poznámkám.

Politika jako povolání

Přednáška, již zde na vaše přání proslovím, vás nutně v mnohém ohledu zklame. V řeči o politice jako povolání budete mimoděk očekávat stanovisko k aktuálním otázkám dne. Těch se však dotknou jen na závěr, a to velice formálním způsobem v souvislosti s určitými otázkami významu politického jednání v celku životního způsobu. Proti tomu musí v dnešní přednášce zůstat zcela stranou všechny otázky, které by se týkaly toho, *jaká* politika se má provozovat, tj. jaké *obsahy* bychom *měli* dávat svému politickému jednání. Neboť to nemá vůbec nic společného s obecnou otázkou, co je a co má znamenat politika jako povolání. A nyní k věci.

Co rozumíme politikou? Tento pojem je neobyčejně široký a zahrnuje každý druh samostatné *vedoucí* činnosti. Hovoří se o devizové politice bank, o diskontní politice Říšské banky, o politice odborové organizace ve stávce, dá se hovořit o školské politice města nebo venkovské obce, o politice předsedy nějakého spolku při jeho řízení, ba dokonce o politice rozumné ženy, která se snaží usměrňovat svého muže. V této přednášce nebudeme ovšem vycházet z tak širokého pojmu. Politikou budeme rozumět vedení nebo ovlivňování vedení *politického* svazu, tedy dnešního státu.

Avšak co je ze sociologického hlediska „politický“ svaz? A co je „stát“? Ani ten se nedá sociologicky definovat z obsahu toho, co činí. Neexistuje skoro žádný úkol, který by politický svaz tu a tam nebral do vlastních rukou a na druhé straně rovněž neexistuje žádný takový úkol, o němž by se dalo říci, že je vždycky, a dokonce že by vždycky byl *vylučně* úkolem oněch svazů, které se označují jako svazy politické, a to dnes znamená jako státy, nebo těch svazů, které byly historickými předky moderního státu. Moderní stát lze sociologicky nakonec definovat spíše ze specifického *prostředku*, který je mu – stejně jako každému politickému svazu – vlastní: a to je fyzické násilí. „Každý stát spočívá na moci,“ řekl svého

čas *Trochěj* v Brestu Litevsku. To je skutečně správné. Kdyby existovaly jen sociální útvary, jimž by moc jako prostředek byla neznámá, pak by pojem „státu“ odpadl, a nastoupilo by *pak* to, co by se v tomto zvláštním smyslu slova označilo jako „anarchie“. Moc přirozeně není nějakým normálním nebo jediným prostředkem státu – o tom není ani řeči, ale spíše je to prostředek pro něj specifický. Právě dnes je vztah státu k moci zvlášť intimní. Nej-různější svazy v minulosti – rodem počínaje – znaly fyzickou moc jako zcela běžný prostředek. Dnes bychom naproti tomu museli říci, že stát je ta lidská pospolitost, která si na určitém území – neboť území patří k jeho znakům – (s úspěchem) nárokuje monopol legitimní fyzické moci. Protože pro naši současnost je specifické, že právo na fyzickou moc se všem ostatním svazům nebo jednotlivcům přiznává jen potud, pokud to stát ze své strany připustí: stát je výhradním zdrojem „práva“ na moc.

„Politikou“ tedy budeme rozumět snahu o podíl na moci nebo o vliv na rozdělení moci, ať už mezi státy, nebo mezi skupinami lidí uvnitř státu, který je zahrnuje. To v podstatě také odpovídá obecnému užívání slova.

Řekneme-li o nějaké otázce, že je to „politická“ otázka, nebo o ministři či úředníkovi, že je to „politický“ úředník, o nějakém rozhodnutí, že je „politický“ podмінěné, vždycky se tím míní, že pro odpověď na tuto otázku jsou směřovatelné a že příslušné rozhodování anebo sféru činnosti tohoto úředníka podмінňují zájmy na rozdělení, udržování nebo přesunu moci. Kdo dělá politiku, usiluje o moc. O moc buď jako prostředek ve službě jiným (ideálním, nebo egoistickým) cílům, nebo o moc „pro ni samotnou“, aby prožíval pocit prestiže, který moc dává.

Stát, právě tak jako politické svazy, které mu historicky předcházely, je poměrem *panství* člověka nad člověkem, opírajícím se o prostředky legitimní (to znamená za legitimní uznávané) moci. Aby tento poměr existoval, musí se tedy ovládaní lidé *podrobit* autoritě toho, kdo si ji nárokuje. Kdy a proč to čini? Kterými vnitřními důvody se toto panství ospravedlňuje a o které vnější prostředky se opírá? Máme-li začít u toho, pak vnitřní ospravedlnění, totiž důvody *legitimity* panství jsou v zásadě tro-

jiho druhu.¹ *Jednak je to autorita „věčně věřejšího“*, *autorita mravů* posvácených předintelektuální platnosti a zvykovým postojem k jejich zachovávaní. Je to „tradiční“ panství, jak ho vykonávali patriarcha anebo patrimoniální vládce starého ražení. Pak je to autorita neobyčejného osobního *daru milosti* (charisma), zcela osobní odevzdanost a osobní důvěra ve zjevení, hrdinství nebo jiné vůdcovské vlastnosti jednotlivce: jde o panství „charismatické“, jak je vykonávají prorok nebo – v politické oblasti – kníže vyvolený ve válce anebo hlasováním lidu přijatý vládce, velký demagog a vůdce politické strany. Konečně vláda silou „legality“, prostřednictvím víry v platnost *legálního usťanovení* a věčné „kompetence“ odůvodněné racionálně vytvořenými pravidly, tudíž panství založené na postojí poslušnosti vůči plnění ustanovených povinností. Je to panství vykonávané moderním „služebníkem státu“ a všemi nositeli moci, kteří se mu v tomto ohledu podobají. Rozumí se, že ve skutečnosti podмінňují poslušnost nejvíce hrubé motivy strachu a naděje – strach před pomstou magických mocností nebo držitele moci, naděje na vezejší nebo zásvětní odměnu – a kromě toho zájmy nejruznějšího druhu. O tom později. Ptáme-li se však po důvodech „legitimity“ této poslušnosti, pak narazíme vždy na tyto tři čisté typy. A tyto představy o legitimitě a jejich vnitřní odůvodnění mají značný význam pro strukturu panství. Čisté typy se ovšem ve skutečnosti vyskytují zřídka. Ale dnes nemůžeme nanejvýš spleťté obměny, přechody a kombinace těchto čistých typů rozebírat. To patří k problémům „obecné státovědy“.

Nás zde zajímá především druhý z oněch typů: panství založené na oddanosti toho, kdo je poslušen čistě osobnímu „charismatu“ „vůdce“. Neboť zde je myšlenka *povolání* zakofněna ve svém nejvyšším výrazu. Oddanost charismatu proroka nebo vůdce ve válce nebo zcela velkého demoga v ekklesií nebo parlamentu přece znamená, že každý z nich osobně platí za vnitřně „povolánoho“ vůdce lidí, kteří se mu podrobují nikoli proto, že platí takový mrav nebo ustanovení, nýbrž proto, že v něho věří. On sám, pokud je něčím více než jen omezeným a marnivým snaživcem okamžiku, přece žije pro svou věc, „usiluje

¹ Blíže k tomu viz v autorově posthumně vydaném pojednání *Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft* v *Preussische Jahrbücher*, sv. 187, 1922, str. 1–12. – Pozn. vyd.

o své dílo". Avšak oddanost jeho stoupenců, jeho učedníků, následovníků či osobních přívrženců ve straně platí jeho osobě a jejím kvalitám. Ve všech zemích a ve všech historických dobách se vůdcovství projevovalo ve dvou v minulosti tak důležitých postavách: na jedné straně mága a proroka, na druhé straně vojévůdce, náčelníka bandy a kondotiera. Více se nás týká to, co je Západu vlastní, totiž politické vůdcovství v postavě svobodného „demagoga“ vyrostlé pouze na půdě západní, především středozemské kultury a vlastní městskému státu, a pak v postavě parlamentního „vůdce strany“, který právě tak pochází z půdy ústavního státu, jehož domovem je pouze Západ.

Tito politikové, kteří jsou „povolání“ v nejvlastnějším významu tohoto slova, nejsou však ovšem jedinými směřovatnými postavami v provozu politického boje o moc. Nejdůležitější je spíše druh pomocných prostředků, jež mají k dispozici. Jak si počínají politicky vládnoucí síly, aby zajistily své panství? Tato otázka platí pro každý druh panství, tedy také pro politické panství ve všech jeho formách. Pro tradiční stejně jako pro legální a charismatické.

Každý provoz panství, který vyžaduje souvislou správu, potřebuje na jedné straně, aby lidské jednání usměřovala poslušnost vůči vládcům, kteří si nárokují, že jsou nositeli legitimní moci; na druhé straně vyžaduje prostřednictvím této poslušnosti volnou dispozici těmi statky, které jsou případně potřebné k výkonu fyzické moci: osobní správní štáb a věcné prostředky správy.

Správní štáb, který navenek reprezentuje provoz politického panství podobně jako každý jiný provoz, není ovšem poután poslušností k držitelům moci pouze představou legitimacy, o níž jsme právě mluvili. Nýbrž jsou zde dva prostředky, které apeluji na osobní zájem: materiální odměna a společenská čest. Odměnou jsou potom léna vazalů, obročí patrimoniálních úředníků, plat moderního služebníka státu – a vedle toho rytířská čest, stavovská privilegia, úřednická čest. A obava, že by je člověk mohl pozbyť, jsou posledním rozhodným základem solidarity správního štábu s držitelem moci. To vše platí také pro charismatickou vůdcovskou vládu: válečnická čest a kofist pro válečníky, „spoils“ vykofistování ovládaných monopolem úřadů, politicky podmiňené zisky a prémie ješitnosti pro demagogické stoupence.

Pro udržení každého násilného panství je třeba jistých vnějších materiálních statků, stejně jako v hospodářském provozu. Všechna státní

zřízení se pak dají tříditi podle toho, zda spočívají na principu, že onen štáb lidí, tj. úředníci nebo kdokoli jiný, s jehož poslušností musí ten, kdo má moc, počítat, jsou sami vlastníky správních prostředků, ať už jsou to peníze, budovy, válečný materiál, vozový park, koně a všecko ostatní, nebo zda je tento správní štáb „oddělen“ od prostředků správy ve stejném smyslu, jako je dnes zaměstnanec a proletář v kapitalistickém provozu „oddělen“ od věcných výrobních prostředků. Zda tedy držitel moci má správu ve vlastní, jím organizované režii a nechává ji provádět osobními služebníky nebo zaměstnanými úředníky, osobními oblíbenci nebo důvěrníky, kteří nejsou vlastníky, tj. držiteli vlastnického práva na věcné prostředky provozu, nýbrž jsou řízení pánem, nebo zda je tomu naopak. Tento rozdíl prochází všemi správními organizacemi minulosti.

Politický svaz, v němž jsou věcné správní prostředky zcela nebo částečně ve vlastní moci závislého správního štábu, budeme nazývat „stavovský“ členěným svazem. Např. vazal v lenním svazku hraje z vlastní kapsy správu a právní zaobstarávání obvodu, který mu byl dán v léno, a sám se vystrojuje a zásobuje pro válečné tažení. Jeho vazalové činí totéž. To mělo přirozeně důsledky pro mocenské postavení pána, které spočívalo jen na svazku osobní věčnosti a na tom, že vlastně léna a společenská čest vazala odvozovaly svou „legimititu“ od pána.

Avšak všude, a to i v nejranějších politických útvech, se setkáváme také s vlastní režii pána: Ten se prostřednictvím těch, kteří jsou na něm osobně závislí – otroků, domácích úředníků, služebníků, osobních „oblíbenců“ a obročníků, odměňovaných z jeho zásobáren naturálními a peněžními deputáty –, snaží soustředit správu do vlastních rukou, prostředky platí z vlastní kapsy, z výnosů svého patrimonialního úřednictva, čistě osobně na sobě závislé vojsko tím, že je vystrojuje a zásobuje ze svých sýpek, skladišť a zbrojnic. Zatímco ve „stavovském“ svazku pán vládne s pomocí samostatné „aristokracie“, a tedy se s ní dělí o vládu, opírá se zde buď o domácí lid, nebo plebejce, tj. nemajetné vrstvy zbavené vlastní společenské cti, kteří jsou k němu hmotně zcela připoutáni a neopírají se o žádnou konkurující vlastní moc. Všechny formy patriarchyálního a patrimonialního panství, sultánské despotie a byrokratického státního zřízení patří k tomuto typu. A zejména sem patří byrokratické státní

zřízení, tedy to, které je ve svém nejracionalnějším rozvinutí charakteristické právě pro moderní stát.

Vývoj moderního státu všude začíná tím, že níže přistoupí k व्यवस्थाování samostatných, vedle něj existujících „soukromých“ nositelů správních mocí, tedy vlastníkům správních, válečných, finančních, provozních prostředků a politicky použitelných statků všeho druhu. Celý proces je dokonale paralelou vývoje kapitalistického podnikání postupným व्यवस्थाování samostatných výrobců. Nakonec vidíme, že v moderním státě se řízení všech prostředků politického provozu skutečně sbíhá v jediném vrcholném místě, že už ani jediný úředník není vlastním peněz, které vydává, nebo budov, zásob, nástrojů, válečných strojů, jimiž disponuje, že tedy v dnešním „státě“ – což je pro jeho pojem bytostné – je skutečně „odloučen“ správního štábu, správních úředníků a správních dělníků od věcných provozních prostředků. Zde potom začíná ten nejmodernější vývoj a před našima očima se pokouší provést vyvlastnění tohoto व्यवस्थाovatele politických prostředků, a tím i politické moci. Revoluce dosáhla alespoň toho, že na místo dosazených vrchností nastoupili vůdci, kteří se buď uzurpací nebo volbou domohli dispoziční moci nad politickým štábem a věcným aparátem, a svou legitimitu – ať už jakýmkoli právem – odvozují od vůle těch, které ovládají. Jinou otázkou je, mohou-li si na základě tohoto alespoň zdánlivého úspěchu dělat oprávněnou naději, že vyvlastnění provedou také uvnitř kapitalistického provozu, jehož vedení se přes všechny dalekosáhlé analogie vnitřně řídí zcela jinými zákony než politická správa. K tomu však dnes nebudeme zaujímat stanovisko. Pro účely našeho pozorování zde stanovím pouze to, co je čistě pojmové: že moderní stát je ústavně přiměřeným svazem panství, který na nějakém území úspěšně zmonopolizoval legitimní fyzickou moc jako prostředek panství a za tímto účelem v rukou svého vedení spojil věcné provozní prostředky, vyvlastnil však veškeré z vlastní moci oprávněné stavovské funkcionáře, kteří jimi dříve disponovali na základě vlastního práva, a na jejich nejvyšší vrchol zasedl sám.

V průběhu tohoto procesu politického व्यवस्थाování, který se odehrál ve všech zemích světa se střídavým úspěchem, se objevily, a to nejdříve ve službě knížecí, první kategorie „politiků z povolání“, avšak v jiném smyslu, jako ti, kteří nechtěli být sami pány jako charismatičtí vůdcové, nýbrž vstoupili do služby politických pánů. Dali se v tomto boji knížatům k dispozici a z provádění jejich politiky si udělali jed-

nak hmotné životní zaopatření, jednak ideální životní obsah. S tímto druhem politiků z povolání, dávajících se do služby i jiným držitelům moci než jen panovníkům, se setkáváme opět pouze na Západě. V minulosti byli tito politikové nejdůležitějším nástrojem panovnické moci a politického व्यवस्थाování.

Dříve než se budeme „politiky z povolání“ podrobněji zabývat, objasněme si jednoznačně a všestranně, jak je to s jejich existencí. Politiku, tj. rozdělení moci mezi politické útvary a uvnitř těchto útvarů, se mohou snažit ovlivňovat jak „příležitostní politici“, tak ti, kterým je politika vedlejším nebo hlavním povoláním, stejně jako při ekonomickém podnikání. „Příležitostnými“ politiky jsme všichni, když odevzdáváme svůj volební lístek nebo v případě podobného projevu vůle, třeba potlesku nebo protestu na nějakém „politickém“ shromáždění, pronesení „politické“ řeči atd. U mnoha lidí se na to omezuje jejich celý vztah k politice. Politiky „vedlejším povoláním“ jsou dnes např. všichni důvěrníci a předsedové stranicko-politických spolků, kteří tuto činnost – jak je to zcela pravidlem – vykonávají jen v případě potřeby a kteří si z toho ani materiálně ani ideálně nečiní hlavní náplň svého života. Stejně tak členové státních rad a podobných poradních korporací, kteří fungují jen na požádání. Ale platí to i o dost širokých vrstvách našich poslanců, kteří se věnují politice jen v době zasedání. V minulosti nacházíme takové vrstvy zejména mezi stavy. „Stavy“ budeme rozumět výhradně oprávněné držitele vojenských nebo pro správu důležitých věcných provozních prostředků, případně panských pravomocí. Velká část z nich vůbec nepomýšlela na to, aby svůj život zcela nebo také jen přednostně či více než příležitostně postavila do služeb politiky. Svou moc spíše používali, aby dosáhli rent nebo přímo zisku a do politiky, do služby politickému svazu se pouštěli jen tehdy, když to jejich pán nebo jejich stavovští druhové výslovně požadovali. Nejnak tomu také bylo s částí těch pomocných sil, které si kníže přibíral v boji za zřízení vlastního politického provozu, jenž měl sloužit jen jemu. Tento charakter měla „domácí rada“ a ještě před ní větší část rádců, kteří zasedali v „curii“, nebo v jiných poradních tělesech. Ale kníže přirozeně nevystačil s těmito příležitostnými nebo ve vedlejším poměru vypomáhajícími silami. Musel se snažit vytvořit si štáb pomocných sil, které se úplně a výhradně, tedy jako hlavnímu povolání věnovali službě jemu. Na tom, odkud je bral, v podstatné míře závisela struktura vznikajícího dynastického politického útvaru, a ne-

jen ta, byl na tom závislý celý charakter dané kultury. O to více se tato nutnost ukazovala v těch politických svazech, které se jako (takzvané) „svobodné“ obce politicky konstituovaly naprostým odstraněním nebo výrazným omezením knížecí moci. „Svobodné“ byly nikoli ve smyslu osvobození od násilného panství, nýbrž ve smyslu nepřítomnosti knížecí moci legitimované silou tradice (většinou nábožensky posvěcené) jako výlučným zdrojem veškeré autority. Historicky mají svůj domov veskrze v Okcidentu a jejich jádrem bylo město jako politický svaz; to se nejdříve objevilo ve středozemní kulturní oblasti. Jak ve všech těchto případech vypadali politici „z povolání“?

Jsou dva způsoby, jak si udělat z politiky povolání. Buď se žije „pro“ politiku – nebo naopak, žije se „z“ politiky. Není to žádný výlučný protiklad. Zpravidla lidé dělají obojí, alespoň ideálně, většinou ale i materiálně: kdo žije „pro“ politiku, dělá „z ní svůj život“ ve vnitřním smyslu. Buď užívá pouhé vlastnictví moci, kterou vykonává, nebo svou vnitřní rovnováhu a sebedůvěru sytí vědomím, že svému životu dává *smysl* službou „věci“. Tímto vnitřním smyslem asi žije každý vážný člověk, který pro nějakou věc a také z této věci žije. Rozlišení se týká mnohem hmotnější stránky tohoto stavu věci, tj. stránky ekonomické. „Z“ politiky jako povolání žije ten, kdo usiluje o to udělat si z ní trvalý zdroj *příjmů* – „pro“ politiku žije ten, u koho tomu tak není. Aby někdo „pro“ politiku mohl žít v tomto ekonomickém smyslu, musí pro to v panství soukromovlastnického řádu existovat některé, chcete-li velmi triviální předpoklady: takový člověk musí být za normálních poměrů zcela nezávislý na příjmech, které mu může politika přinést. To jednoduše znamená: musí být zámožný nebo mít takové soukromé životní postavení, které mu poskytuje dostatečné příjmy. Tak tomu je ale spousta za normálních poměrů. Avšak družina vojevůdce se o podmínky normálního hospodářství zajímá právě tak málo jako družina revolučního hrdiny z ulice. Obě žijí z kořisti, loupeže, konfiskací, kontribucí, z vnučováním bezcenných platidel – což je v podstatě všechno toféž. Avšak to jsou nutně neobvyklé jevy. V každodenním hospodářství koná tuto službu jen vlastní jmění. To ale není všechno; politik musí být mimo to hospodářsky zcela „nezávislý“, tj. jeho příjmy nesmějí záviset na tom, že svou pracovní sílu a své myšlení dává úplně nebo převážně do služeb svého výdělků. Nejvíce nezávislý v tomto směru je rentiér, tedy ten, kdo pobírá své příjmy úplně bezpracně, ať už z pozemkové renty jako vrchnost minulosti, jako velkostatkáři a dnešní šlechtá –

v antice a středověku to bylo také z otrocké a nevolnické renty –, nebo z cenných papírů či podobných zdrojů rent. Stojí za povšimnutí, že ani dělník, ani podnikatel, a zvláště moderní velkopodnikatel, nejsou nezávislí v tomto smyslu. Neboť také a *právě* podnikatel – průmyslový mnohem víc než zemědělský, vzhledem k sezónnímu charakteru zemědělství – je vázán svým podnikem, a tudíž *není* nezávislý. Většinou je pro něj velmi obtížné dát se být jen na čas zastupovat. Právě tak málo nezávislý je například lékař – čím je proslulejší a zaměstnanější, tím je to nesnadnější. Snazší to má, z čistě technických provozních důvodů, advokát – který proto jako politik z povolání také hrával nesrovnatelně větší, často přímo převládající úlohu. Tuto úvahu nebudeme dále rozvádět, nýbrž vyjasníme si některé důsledky.

Řízení státu nebo strany lidmi, kteří (v ekonomickém smyslu slova) žijí výhradně pro politiku, a nikoli z politiky, nutně znamená, že politicky vedoucí vrstvy se rekrutují „plutokraticky“. Tím se ovšem nemíní také opakovat: takové plutokratické řízení současně neznamená, že by se politicky vládnoucí vrstva *nesnažila* také „z“ politiky žít, že by tedy své politické panství nevyužívala i pro své soukromé ekonomické zájmy. O tom přirozeně není vůbec řeči. Neexistovala žádná vrstva, která by to nějak nedělala. Má to znamenat pouze to, že politici z povolání nejsou bezprostředně nuceni, aby za svůj politický výkon požadovali odměnu, jak jí musí přímo požadovat každý nemajetný občan. A na druhé straně to neznamená, že by se nezámožní politici pouze nebo třeba i jen převážně ohlíželi na své soukromohospodářské zabezpečení politikou, že by vůbec nebo aspoň převážně nemysleli „na věc samu“. Nic by nebylo nesprávnější. Jak víme ze zkušenosti, i zámožnému člověku je ať už vědomá nebo nevědomá starost o ekonomické „zajištění“ existence kardinálním bodem jeho celé životní orientace. Se zcela nekompromisním a bezpodmínečným politickým idealismem se setkáváme, ne-li výlučně, pak přesto hlavně u těch vrstev, které v důsledku své nemajetnosti stojí zcela mimo kruhy zainteresované na udržování ekonomického řádu určité společnosti. To platí hlavně v mimořádných, revolučních dobách. Ale to pouze znamená, že *neplutokratické* rekrutování politických zájemců, vůdců a jejich družiny je vázáno na samozřejmý předpoklad, že těmto zájemcům z provozování politiky poplynou pravidelné a spolehlivé příjmy. Politika může být „šestnou funkcí“, a pak se jí věnují lidé, jak se říká, „nezávislí“, tj. lidé zámožní, především rentiéři. Nebo může být její provozování

umožněno nemajetným, a pak musí být honorováno. Z politiky žijícím politikem z povolání může být čistý „obročník“, nebo placený „úředník“. Příjmy pak má buď z poplatků a dávek za určité úkony – srovnatelné a úplatky jsou jen nepravdivelným a formálně ilegálním druhem této kategorie důchodů –, nebo dostává pevný deputát naturalii nebo peněžité plat, případně obojí zároveň. Může mít charakter „podnikatele“ jako v minulosti kondotier, nebo ten, kdo si úřad propachtoval či koupil, nebo jako americký boss, jenž své výdaje považuje za kapitálový vklad, který se mu vrátí tím, že využije svého vlivu. Nebo může dostávat pevnou mzdu, jako redaktor nebo stranický sekretář, jako moderní ministr nebo politický úředník. V minulosti byly typickou odměnou, již udělovali své družině knížata, vítězmi dobyvatelé či úspěšní vůdci stran, léna, darované pozemky, obročí všeho druhu a – s vývojem peněžního hospodářství – pak zvláště obročí s úplatou; dnes jsou to úřady všeho druhu, ve stranách, v novinách a družstvech, v nemocenských pokladnách, obcích a ve státě, které stráníčí vůdcové rozdávají za věrné služby. V *žádáních* stranických pŕitkách nejde jen o věcné cíle, nýbrž především také o patronát nad úřady. Všechny boje mezi partikularistickými a centralistickými snahami v Německu se točí především kolem toho, které síly, zda berlínské nebo mnichovské, karlsruhské nebo drážďanské, budou mít v rukou patronát nad úřady. Odstřelení od účasti na rozdělování úřadů pocit'ují strany hůře než jednání proti svým věcným cílům. Stranickopolitické dosazování prefektů ve Francii platilo vždy za větší převrat a vyvolávalo větší rozruch než modifikace vládního programu, který mival skoro čistě frazeologický význam. Mnohé strany, a to zejména v Americe, od doby, co zmizely staré rozpory o výklad ústavy, se staly stranami honby za úřady a mění svůj věcný program podle vyhlídek na získání hlasů. Ve Španělsku se až do nedávna střídaly dvě velké strany v konvenčně stanovených turnusech shora vyráběných „voleb“, aby svým stoupencům zaopatřily úřady. Na území španělských kolonií jde v takzvaných „volbách“ stejné jako v takzvaných „revolucích“ vždy o státní koryto, z něhož si vítězové přejí být syceni. Ve Švýcarsku si strany mezi sebou pokojně dělily úřady podle proporce a mnohé naše „revoluční“ návrhy ústavy, tak např. první návrh pro Bádensko, chtěl tento systém rozšířit i na ministerská křesla a stát a jeho úřady pojednával jako čistě zaopatřovací ústav pro obročníky. Pro to se nadchla především Strana centra a udělala v Bádensku z proporcionálního rozdělení úřadů podle kon-

fesi, tedy bez ohledu na výkon, dokonce svůj programový bod. Se stoupajícím počtem úřadů v důsledku všeobecné byrokratizace a se stoupající poptávkou po nich jako po jedné z forem specificky zajištěného zaopatření vzrůstá tato tendence u všech stran a úřady stále více slouží družině jejich stoupenců jako prostředek k zaopatření.

Proti tomu se však moderní úřednictvo vyvíjí ve specializované vysoce kvalifikované duševní pracovníky, vzdělané dlouholetým předběžným odborným školením a s vysokou stavovskou cťou, vysoce rozvinutou v zájmu integrity, bez níž by se nad námi osudově vznášelo nebezpečí hrozné korupce a nízkého prospěchářství a ohrožovalo by i čistě technickou výkonnost státního aparátu, jehož význam pro hospodářství ustavičně roste a bude růst zvláště s přibývající socializací. Diletantská správa kořistných politiků, která ve Spojených státech podle výsledků presidentských voleb vyměnila statisíce úředníků včetně poštovních posílů a neznala doživotního úředníka z povolání, je již delší dobu proděravěna prostřednictvím *Civil Service Reform*.² Tento vývoj podmiňuje čistě technické, nepominutelné potřeby správy. V Evropě povolna vznikalo odborné úřednictvo dílbou práce v pŕitisciletem vývoji. Italská města a signorie učinily počátek; z monarchií udělaly normanské dobyvačné státy. Rozhodný krok byl učiněn u knížecích *financí*. Na správních reformách císaře „Maxe“³ můžeme vidět, jak obtížné bylo pro úředníky – teprve pod tlakem krajní nouze a tureckého panství – zbavit knížete moci ve finanční sféře, která nejméně snášela diletantismus panovníka, jenž byl tehdy především rytířem. Rozvoj válečné techniky vyžadoval odborného důstojníka, zjemnění právních postupů potřebovalo školeného právníka. V těchto třech oblastech odborné úřednictvo zvitěžilo definitivně v 16. století. Spolu se vzestupem panovníckého absolutismu vůči stavům současně docházelo k pozvolnému předávání jeho samovlády ve prospěch odborných úředníků, s jejichž pomocí bylo teprve vítězství nad stavy umožněno.

2 „Reforma veřejné správy“, která v USA probíhala zhruba od počátku 80. let minulého století a vedla postupně k nahrazení úředníků podle politického klíče odborníky. Byla zabájena tzv. Pendletonovým zákonem, který poprvé pro některé úřady vyžadoval odbornou kvalifikaci. – Pozn. překl.

3 Císař Maxmilián I. (1493–1519) usiloval o centralizaci moci proti stavům, o omezení nepřehledné samosprávy a zavedení obecné daně, z níž pak bylo udržováno říšské žoldnéřské vojsko. – Pozn. překl.

Zároveň s rozvojem odborné vzdělaného *úřednictva* postupuje také, i když v přechodech mnohem nepozorovatelnějších, vývoj „vůdčích politiků“. Odedávna a na celém světě existovali samozřejmě takoví poradci panovníků, kteří rozhodovali fakticky. Z potřeby zbavit pokud možno sultána osobní odpovědnosti za úspěchy vlády vznikla v Orientu typická postava „velkovezíra“. V době Karla V. – za časů Machiavelliho –, a to pod vlivem benátských vyslaneckých zpráv horlivě čtených v diplomatických odborných kruzích, se začala na Západě vědomě přestávat diplomacie jako umění, jemuž se většinou humanisticky vzdělání adepti mezi sebou věnovali jako skolená vrstva zsvěcenů, podobně jako humanističtí státníci z pozdní doby „rozdělených států“ v Číně. Nutnost formálně jednotného řízení *veškeré* politiky, včetně politiky vnitřní, nějakým vůdčím státníkem nastoupila definitivně a naléhavě teprve s konstitučním vývojem. Samozřejmě že i do té doby takové osobnosti existovaly jako poradci nebo spíše – věčně vzato – jako vůdci panovníků. Avšak organizace úřadů, a to dokonce i v těch nejrozvinutějších státech, šla zpočátku jinými cestami. Nejvyšší správní úřady vznikaly jako *kolegiální*. Teoreticky, avšak ve skutečnosti stále méně, sněmovaly za osobního předsednictví panovníka, který činil rozhodnutí. Tímto kolegiálním systémem, který dospíval k dobrozdáním, proti dobrozdáním a motivovanému hlasování většiny a menšiny, a dále tím, že vedle oficiálních nejvyšších úřadů se panovník obklopoval čistě osobními důvěrníky – „kabinetem“ – a jejich prostřednictvím činil svá rozhodnutí o usneseních státní rady, nebo jak jinak se nejvyšší státní úřad jmenoval, se panovník, který se stále více ocital v postavení diletanty, snažil vyhnout neodvratně rostoucí závažnosti odborného vzdělání úředníků a podržet si v rukou nejvyšší řízení. Tento latentní boj mezi odborným úřednictvem a samovládou existoval všude. Situace se změnila teprve s ohledem na parlamenty a mocenské aspirace jejich stranických vůdců. Velmi rozličeně utvořené podmínky však měly navenek stejný výsledek – ovšem s určitými rozdíly. Kdekoli si dynastie podržely v rukou skutečnou moc – jako tomu bylo zejména v Německu –, byly zájmy panovníka solidárně spjaty se zájmy úřednictva *proti* parlamentu a jeho mocenským nárokům. Úředníci měli zájem na tom, aby vedoucí místa, a to i ministerská, byla obsazována z jejich řad, a stala se tak předmětem úředního postupu. Monarcha pak měl zase zájem na tom, aby mohl ministři jmenovat podle svého uvážení a z řad jemu oddaných úředníků. Ale obě strany

byly zainteresovány na tom, aby politické vedení vystupovalo proti parlamentu jednotně a semknutě, tedy kolegiální systém byl nahrazen jednotným šéfem kabinetu. Monarcha nadto, aby zůstal zcela formálně ušetřen stranického boje a stranických útoků, potřeboval nějakou odpovědnou, parlamentu se odpovídající, vůči němu vystupující a se stranami vyjednávající osobnost, která by ho kryla. Všechny tyto zájmy spolupůsobily stejným směrem: jako jednotliví vůdce se objevili úřednický ministr. Ještě silněji ve směru sjednocování působila parlamentní moc tam, kde – jako v Anglii – získala nadvládu nad monarchou. „Kabinet“ s jednotlivým parlamentním vůdcem, s „leaderem“ v čele, zde vznikl jako výbor *strany* mající v příslušné době většinu; oficiálními zákony byl ignorován, a ve skutečnosti měl výlučnou rozhodující politickou moc. Oficiální kolegia jako taková nebyla přímo orgány skutečné vládnoucí moci, tj. strany, a proto tedy nemohla být nositelem skutečné vlády. Aby vládnoucí strana mohla upevnit moc směrem dovnitř a navenek provozovat vysokou politiku, potřebovala spíš průbojný důvěrně jednající orgán, složený jen z jejích skutečně vedoucích mužů. Právě vůči kabinetu, veřejnosti a především vůči parlamentní veřejnosti potřebovala vůdce, odpovědného za všechna rozhodnutí: šéfa kabinetu. Tento anglický systém byl potom převzat na kontinentě v podobě parlamentních ministerstev; pouze v Americe a demokraciích ji ovlivněných vznikl naproti tomu heterogenní systém, podle něhož se vůdce vítězné strany, zvolený přímo lidem ve volbách, staví do čela jím jmenovaného úřednického aparátu a na souhlas parlamentu je vázán jen pokud jde o rozpočet a v zákonodárství.

Postupná proměna politiky v „provoz“, který požadoval skolení v boji o moc v jeho metodách a jak je rozvinulo moderní stranictví, měla za následek odlišení veřejných funkcí do dvou nijak ostře, ale přece jen zřetelně rozdílných kategorií: na jedné straně odborných úředníků, na druhé straně „úředníků politických“. „Politici“ úředníci ve vlastním slova smyslu se navenek zpravidla vyznačují tím, že mohou být kdykoli libovolně přeloženi a propuštěni nebo „dáni k dispozici“, jako třeba francouzští prefekti a jim podobní úředníci v jiných zemích, což je v přímém protikladu k „nezávislosti“ úředníků se soudcovskou funkcí. V Anglii sem patří ti úředníci, kteří podle pevné konvence z úřadů odcházejí při změně parlamentní většiny, a tedy kabinetu. Zvláště se k nim počítají ti, jejichž kompetence zahrnuje agendu obecné „vnitřní správy“. „Politickou“ úlohou těchto změn je přede-

vším udržet „pořádek“ v zemi, tedy stávající poměry. V Prusku podle Puttkamerova výnosu⁴ byli tito úředníci pod trestem povinni „zastávat politiku vlády“ a jako úřední aparát bývali, podobně jako ve Francii prefekti, užívání k ovlivnění voleb. Většina „politických“ úředníků má podle německého systému – na rozdíl od ostatních zemí – stejnou kvalitu jako všichni ostatní, pokud dosažení těchto úřadů bylo rovněž vázáno na akademické vzdělání, odborné zkoušky a určitou přípravou službu. Tento specifický znak moderního odborného úřednictva se u nás nevyžaduje pouze od šéfů politického aparátu, tj. od ministrů. Pruský ministrem kultu mohl už za starého režimu být i někdo, kdo sám nikdy nenavštěvoval nějaký vyšší vzdělávací ústav, zatímco odborovým radou na ministerstvu mohl být zásadně pouze ten, kdo složil předepsané zkoušky. Odborně školený zpravodaj a odborový rada byl samozřejmě – např. za Althoffa v pruském ministerstvu školství – o vlastních technických problémech oboru mnohem informovanější než jeho šéf. V Anglii tomu nebylo jinak. V důsledku toho byl také takovýto úředník ve všech každodenních záležitostech mnohem vlivnější. To také samo o sobě nebylo nic nesmyslného. Ministr byl totiž právě jen reprezentantem *politické* mocenské konstelace, měl zastupovat její politická měřítka a buď se přiklonit k návrhům svých podřízených odborných úředníků, nebo jim dát příslušné direktivy politického charakteru.

Podobně je tomu v soukromém hospodářském provozu: vlastní „suverén“, totiž schůze akcionářů, je ve vedení podniku právě tak bez vlivu jako „lid“ řízený odbornými úředníky (státu – M. H.) a osobnosti dávající směr politice podniku, bankami ovládaná „dozorčí rada“, dávají jen hospodářské směrnice a vybírají osobnosti pro správu, aniž by ovšem samy byly s to řídit podnik technicky. Proto ani nyníější struktura revolučního státu, který dává moc nad správou do rukou absolutním diletantům jen proto, že mají moc nad strojními puškami, a odborně vzdělané úředníky by chtěl použít jen jako výkonné hlavy, není žádnou novinkou. Jádrem obětí tohoto nynějšího systému je však v něčem jiném, dnes je však necháme stranou.⁵

4 Z roku 1882. – Pozn. vyd.

5 Tomu Weber věnoval svou slavnou vídeňskou přednášku z jara roku 1918 pro vedoucí kádry rakousko-uherské armády, nazvanou *Der Sozialismus*, znovu

Ted' se spíše ptejme, jaký je charakteristický typ politiků z povolání, a to jak „vůdce“, tak jejich stoupenců. Ten se změnil, je také dnes velmi různý.

Jak jsme viděli, „politici z povolání“ se v minulosti vyvinuli z boje panovníků se stavy, a to ve službě těm prvním. Podívejme se teď krátce na jejich hlavní typy.

Proti stavům se panovník opíral o politicky použitelné vrstvy nestavovského charakteru. Mezi ně patřili v přední a zadní Indii, v buddhistické Číně a Japonsku, v lamaistickém Mongolsku, právě tak jako v křesťanských zemích středověku zpočátku klerikové. Technicky byli poučitelni, protože byli znali písma. Všude docházelo k importu brahmánů, buddhistických kněží, lámů a biskupů a kněží se používalo jako politických poradců za tím účelem, aby se získaly písmaznalé správní síly, jichž by se dalo využít v boji císaře, knížete nebo chána proti aristokracii. Klerik, zvláště klerik žijící v celibátu, stál mimo honbu za normálními politickými a ekonomickými zájmy a nebyl vystaven pokušení, aby se vůči svému pánovi domáhal pro své potomky vlastní politické moci, jako to činil leník. Svými stavovskými kvalitami byl „oddělen“ od provozních prostředků knížecí správy.

Druhou takovou vrstvou byli humanisticky vzdělaní literáti. Byla doba, kdy se lidé učili psát latinské řeči a řecké verše proto, aby se pak stali politickými rádci a předešlými politickými pisateli pamětních spisů nějakého věvody. Byla to doba prvních květů humanistických škol a knížecích nadací pro profesury „poetiky“. U nás tato epocha brzy pominula, zanechala sice trvalý vliv na naše školství, politicky ovšem neměla hlubších následků. Jinak tomu bylo ve východní Asii. Čínský mandarín je, nebo spíše byl původně přibližně tím, čím byl humanista naší renesance, tj. humanisticky na literárních památkách dáváně minulosti vyškolený a prozkoušený literát. Čtete-li deníky Li Hung Čanga, dočtete se, že ještě také on byl nejvíce hrdý na to, že skládal verše a byl dobrým kaligrafem. Tato vrstva se svými konvencemi, které se rozvíjely od čínské antiky, určila celý osud Číny, a náš osud by byl snad podobný, kdyby svého času byla humanistům dána sebedešší šance, aby se prosadili se stejným úspěchem.

pak vydanou v *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen 1924. – Pozn. překl.

Třetí vrstvou byla dvorská šlechta. Poté co se panovníkům podařilo vyvlastnit šlechtu z její stavovské politické moci, připoutali ji ke dvoru a používali v politických a diplomatických službách. Rozmach našeho vychovatelsví v 17. století byl podmíněn tím, že na místo humanistických literátů vstoupili do služeb panovníků politici z povolání z řad dvorské šlechty.

Čtvrtou kategorií byl specifický anglický útvar. Byl to patriciát, který zahrnoval nižší šlechtu a městské rentiéry, technicky zvané „gentry“. Šlo o vrstvu, již panovník původně používal proti baronům a kterou dosazoval do úřadů „selfgovernmentu“ a na niž se později stával stále víc závislý. Podržela si všechny úřady lokální správy, které přebírala bezplatně v zájmu své vlastní společenské moci. Zachránila Anglii před byrokratizací, jež byla osudem všech kontinentálních států.

Pátá vrstva byla specifická pro Západ, především pro kontinent, a měla rozhodující význam pro jeho celou politickou strukturu: šlo o univerzitně vzdělané právníky. Silné působení římského práva, jak je vytvořil pozdní římský byrokratický stát, se neprojevovalo zřetelněji v ničem jiném než v tom, že školení právníci zrevolucionizovali politický provoz ve směru vývoje k racionálnímu státu. A to také v Anglii, ačkoli tam velké cechy právníků bránily recepci římského práva. K tomu nenaleznete nikde na světě nic analogického. Všechny náběhy k racionálnímu právníkému myšlení v indické škole mimamsa a všechno ošetřování antického právního myšlení v islámu tam nedovedly zabránit převaze theologických forem myšlení nad racionálním myšlením právníkům. Především nebylo plně racionalizováno procesní řízení. To dokázali jen itaští právníci převzetím antické římské jurisprudence, která byla produktem politického útvaru jedinečného charakteru, jenž od městského státu dorostl ke světovládě: „usus modernus“ pozdně středověkých pandektistů a kanonistů, a dále přirozenoprávní teorie vyrostlé z právníkého a křesťanského myšlení, které se později secularizovaly. Tento právní racionalismus měl své velké reprezentanty v italských purkmistrech, ve francouzských královských právnících, kteří tohoto formálního prostředku používali pro královskou moc k podkopání vlády signorů, v kanonistech a přirozenoprávně myslících theologických konciliarismu, ve dvorských právnících a učenských soudcích kontinentálních panovníků, v nizozemských přirozenoprávních naukách a v monarchomaších, v anglických korunních a parlamentních právnících, v Noblesse de Robe francouzských par-

lamentů a nakonec i v advokátech revolučního období. Bez právního racionalismu je vznik absolutistického státu stejně nemyslitelný jako revoluce. Procházejte-li námitkami francouzských parlamentů nebo soupisy⁶ požadavků francouzských generálních stavů od 16. století až do roku 1789, nacházíte všude právníckého ducha. A zkoumáte-li příslušnost členů francouzského Konventu podle povolání, tak – ačkoli byl volen podle rovného práva – tam najdete jediného proletáře, velmi málo buržoazních podnikatelů, proti tomu masově právníky všeho druhu, bez nichž by byl nemyslitelný onen specifický duch, který tyto radikální intelektuály a jejich návrhy oduševňoval. Od těch dob k sobě nerozlučně patří moderní advokát a moderní demokracie – a advokát v našem smyslu, jako samostatný stav, opět existují jen na Západě, a to od středověku, kdy se pod vlivem racionalizace procesu vyvinuli z „obhájců“ ve formalizovaném germánském procesním řízení.

Význam advokátů v politice Západu není od doby vzniku stran nijak náhodný. Politický provoz stran znamená totiž provoz zájmů; brzy uvidíme, co se tím chce říci. Vést nějakou záležitost pro interenta účinně, to je řemeslem školeného advokáta. V tom má převahu nad každým „úředníkem“, o čemž nás mohla poučit převaha nepřátelské propagandy. Můžete jistě vést záležitost podepřenou logicky slabými argumenty, a v tom smyslu „špatnou“, přece jen vítězně, tedy technicky „dobře“. Ale i věc ořpenou o logicky silné argumenty, tedy v tomto smyslu „dobrou“, může k vítězství, tedy v tomto smyslu „dobře“, vést také jen on. Úředník jako politik příliš často udělá technicky „špatným“ vedením z nějaké věci v onom smyslu „dobré“ věc „špatnou“: právě to jsme museli prožít. Neboť dnešní politika je v převážné míře vedena veřejně prostředky mluveného nebo psaného slova. Zvážit jeho působení spadá do nejvladnějšího okruhu úkolů advokáta, ne však odborného úředníka, který není žádným demagogem a co do svého účelu jím ani nemá být, a jestliže se o to přesto pokouší, bývá zpravidla špatným demagogem.

Opravdový úředník – a to je pro posouzení našeho dřívějšího režimu rozhodující – nemá ve svém vlastním povolání provozovat politiku, nýbrž „spravovat“, a to především nestranně. To platí také pro takzvané „politické“ správní úředníky, aspoň oficiálně, pokud

6 Cahiers de doléances. – Pozn. vyd.

není problematizovaná „státní rezóna“, tj. životní zájmy panujícího řádu. Svůj úřad má spravovat sine ira et studio, „bez hněvu a zaujetí“. Nemá dělat právě to, co vždycky a nutně musí dělat politik, vůdce stejně jako jeho stoupenci, totiž bojovat. Neboť stranicí, boj, vášeň – ira et studium –, to je živel politika. A především politického vůdce. Jeho jednání spočívá na jiném, zcela protikladném principu odpovědnosti, než je odpovědnost úředníka. Cíí úředníka je schopnost, že – proti svým představám – na zodpovědnost nadřízeného úřadu provede jeho příkaz, který považuje za nesprávný, zcela svědomitě a přesně tak, jako by odpovídal jeho vlastnímu přesvědčení: bez této v nejvyšším smyslu mravní disciplíny a bez sebezapření by se celý správní aparát rozpadl. Cíí politického vůdce, tedy vedoucího státníka je naopak právě výlučně jeho vlastní odpovědnost za to, co koná, kterou nemůže odmítnout ani svalit na druhého. Právě mravně vysoko stojící úřednické povahy jsou špatnými, především v politickém pojmou slova nezodpovědnými a v tomto smyslu mravně nízkými stojícími politiky: takovými, jaké jsme bohužel měli neustále na vedoucích místech. Právě to nazýváme „vládou úředníků“. A nebude žádnou skvrou na cti našeho úřednictva, když to politicky zhodnotíme z hlediska úspěchů a odhalíme nesprávnost tohoto systému. Ale vraťme se ještě jednou k typům politiků.

Typem vůdčího politika na Západě je od dob ústavního státu a zejména od dob demokracie „demagog“. Pro nepřijemnou příchut' toho slova nesmíme zapomínat, že tak poprvé nebyl nazýván Kleón, nýbrž Periklés. Ačkoli neměl svěřen žádný úřad – na rozdíl od úřadů obsazených v antické demokracii losem –, Periklés řídil suverénní ekklésii athénské lidu pouze na základě své volby jako nejvyššího стратега. Moderní demagogie sice také používá řečnictví, a to v kvantitativně nesmírném rozsahu, vzpomeneme-li na volební řeči, které musí pronášet moderní kandidát. Ale ještě účinněji se chápé tištěného slova. Politický publicista a především *žurnalista* je nejdůležitějším představitelem tohoto druhu.

V rámci této přednášky není možné ani jen naskicovat sociologii moderní politické žurnalistiky, která je v každém směru kapitolou sama pro sebe. Bezpodmínečně sem však patří jen málo. Žurnalista sdílí se všemi demagogy a ostatně – alespoň na kontinentě a na rozdíl od anglických i od dřívějších pruských poměrů – také s advokáty (a s umělci) stejného osudu: postrádá pevnou sociální klasifikaci. Patří do jakési kasty

páří, která je ve „společnosti“ sociálně vždy hodnocena podle svých mravně nejnižších představitelů. Podivné představy o novinářích a jejich práci jsou proto běžné. Každému není zřejmé, že skutečně *dobrá* novinářská práce vyžaduje přinejmenším právě tolik „ducha“ jako kterýkoli výkon učence, především proto, že musí být vykonána ihned, na rozkaz, a tedy *přísobit* ihned, ovšem ve zcela jiných podmínkách tvorby. Skoro nikdy se nebere v úvahu, že odpovědnost je mnohem větší a že *pocit* odpovědnosti každého povitého novináře není průměrně o nic menší než pocit učence, nýbrž – jak nás poučila válka – může být i větší, poněvadž v paměti lidí se pro své hrozné působení přirozeně uchovávají právě *nezodpovědné* žurnalistické výkony. Nikdo nevěří, že diskretnost kteréhokoli schopného novináře je průměrně vyšší než u jiných lidí. A přece je tomu tak. Nesrovnatelně těžší pokušení, která v sobě toto povolání skrývá a odlišné podmínky žurnalistického působení s sebou nyní nesou ony důsledky, které naučily veřejnost dívat se na tisk se smíšeným pocitem pohrdání a žalostné zbabělosti. O tom, co je zde potřeba vykonat, nemůžeme dnes mluvit. Nás zde zajímá otázka *politického* osudu povolání žurnalistů, jejich šanci na dosažení vedoucích politických postavení. Až dosud byly příznivé jen v sociálně demokratické straně. Ale uvnitř této strany měla redaktorská místa převážně charakter úřednického postavení, nebyla však základnou pro *vůdčí* postavení.

Celkem vzato, v buržoazních stranách se na rozdíl od předchozí generace šance vzestupu k politické moci v tomto směru spíše zhoršily. Vliv tisku a tedy kontakty v tisku potřeboval přirozeně každý významný politik. Ale aby *vůdce* strany vyšel z řad tisku, bylo na prosto výjimkou a ani bychom to neočekávali. Důvodem je stále větší „závislost“ novinářů, především nemajetných, a tedy vázaných na novinářské povolání, která souvisí s tím, jak obrovsky stoupla intenzita a aktuálnost žurnalistické činnosti. Nutnost vydělávat si denně nebo týdně psaním článků přivazuje politikům k noze železnou kouli a znám příklady, kdy lidé vůdcovských povah tím byli přímo trvale ochromeni v mocenském vzestupu, a to jak navenek, tak zejména vnitřně. Je samostatnou kapitolou, že největší překážkou úrovně žurnalistu byly za starého režimu vztahy tisku k vládnoucím veličinám ve státě a ve stranách. Tyto vztahy byly v nepřátelských zemích jiné. Ale, jak se zdá, i tam a pro všechny moderní státy platilo pravidlo, že politický vliv, který žurnalista získává, je stále menší,

kdežto kapitalistický tiskový magnát, jako třeba „lord“ Northcliffe, má politického vlivu stále víc.⁷

Ovšem velké kapitalistické novinové koncerny, které ovládly především listy s inzertami a „Všeobecným oznamovatelem“, byly u nás až dosud pravidelně typickými širiteli politického indiferentismu. Neboť samostatnou politikou se nedalo nic získat, především ne obchodně prospěšná přízeň politicky vládnoucích veličin. Obchod s inzertami je také cesta, kterou během války šly pokusy, jak politicky ovlivňovat tisk ve velkém stylu, a nyní, jak se zdá, se v tom pokračuje. I když se dá očekávat, že velký tisk toho zůstane ušetřen, pro malé listy je situace přece jen mnohem obtížnější. Ale dnes u nás žurnalistická dráha rozhodně není – a pořád ještě nevíme, zda už není, nebo ještě není – normální cestou vzestupu politických vůdců, přestože v ostatním může přinášet mnoho potěšení a do značné míry poskytovat vliv a možnosti působení, především však politickou odpovědnost. Je nesnadné říci, zda by dodržování principu anonymity, který mnozí, i když ne všichni žurnalisté pokládají za správný, na tom něco změnilo. Co jsme za války zažili ve vedení německého tisku od zvlášť najatých osobností se spisovatelským nadáním, které přitom vystupovaly vždy důsledně pod svým jménem, ukázalo bohužel v některých známějších případech, že zvýšený pocit odpovědnosti není tímto způsobem zabezpečen natolik, jak by se snad dalo očekávat. Byly to zčásti nejhorší, notoricky bulvární plátky, které se tak – bez rozdílu stranické orientace – snažily o zvýšený odbyt a také ho dosáhly. Majetek tito pánové, jak nakladatelé, tak senzacechtiví žurnalisté, získali – avšak čest určitě ne. Tím nemá být řečeno nic proti principu; otázka je to velmi složitá a onen jev také neplatí obecně. Ale dosud to nebyla cesta k pravému vůdcovství nebo k odpovědnému provozování politiky. Je třeba vytkat, jak se budou poměry vytvářet dále. Za všech okolností je však žurnalistická dráha jednou z nejdůležitějších cest politické činnosti provozované jako povolání. Nemí to cesta pro každého. A zejména pro slabé charaktery, zvlášť ne pro lidi, kteří svou vnitřní rovnováhu dovedou nalézt jen v zajištěném stavovském postavení. I když je život mladého učenče v něčem hazardní, přece jsou kolem něho vybudovány pevné stavovské konvence a chrání jej před vykořeněním. Život žurnalisty je

⁷ Ve Weberově době majitel *Timesu* a zakladatel nejvyššího britského žurnalistického koncernu. – Pozn. překl.

však naprostým hazardem v každém směru, a to za podmínek, které vnitřní pevnost člověka vystavují zkouškám takovým způsobem jako sotva jiné situace. Nejhorší snad ani nejsou úprké zkušenosti v povolání. Vnitřní nároky doléhají zvlášť obtížně právě na úspěšné žurnalisty. Nemí naprosto žádnou maličkostí polybovat se zdánlivě jako rovný s rovným v salónech mooných této země a – protože obávaný – být často obletovaný ze všech stran, a přitom vědět, že sotva co člověk vyjde ze dveří, se domácí pán asi bude muset svým hostům zvlášť omlouvat za svůj styk s „hulváty od tisku“. A opravdu už není vůbec žádnou maličkostí vyjadřovat se pohotově a přitom přesvědčivě o tom či onom, co si „trh“ právě žádá, a o všech možných životních problémech, a nepropadnout přitom nejen absolutnímu zpoštění, ale především sebeodhalováním neztráčet – se všemi neúprosnými důsledky – vlastní důstojnost. Nemí podivné to, kolik lidsky vykořeněných nebo pokleslých žurnalistů existuje, nýbrž to, že se vzdor všemu právě v této vstvě najde takový počet vzácných a zcela opravdových lidí, aniž by to lidé kolem nich vůbec tušili.

Zatímco žurnalista jako typ politika z povolání má za sebou přece jen dlouhou minulost, postava *stranického úředníka* náleží do vývoje je posledních desetiletí a zčásti posledních let. Máme-li této postavě porozumět z hlediska její úlohy v historickém vývoji, je třeba naše zkoumání obrátit ke stranicí vůbec a k organizaci stran.

Ve všech rozsáhlejších politických svazech, to znamená takových, které přesahují dosah a okruh úkolů malých venkovských kantonů s jejich opakujícími se volbami nositelů moci, se nutností stává politický provoz jako provoz zájemců. To znamená, že poměrně malý počet zájemců zájímajících se primárně o politický život, tj. o účast na politické moci, si svobodným přesvědčováním opatří stoupence, sebe sama anebo své chráněnce představí jako kandidáty do voleb, shrómáží peněžní prostředky a vydá se na lov hlasů. Je těžko říci, jak by se bez tohoto podnikání mohly ve velkých svazech volby vůbec věcně uspořádat. Prakticky to znamená rozdělení občanů oprávněných volit na jednotlivce politicky aktivní a politicky pasivní, a poněvadž je ten to rozdíl dán dobrovolně, nemůže být odstraněn žádnými opatřeními, jako je volební povinnost nebo zastoupení „podle skupin zaměstnání“ či podobnými návrhy, které výslovně nebo fakticky směřují proti tomu to stavu, a tím i proti panství politiků z povolání. Vůdci a přívrženci – jakožto aktivní činitelé svobodného přesvědčování, a to jak dalších pří-

Největší zájemci o politický život, tj. o účast na politické moci, si svobodným přesvědčováním opatří stoupence, sebe sama anebo své chráněnce představí jako kandidáty do voleb, shrómáží peněžní prostředky a vydá se na lov hlasů.

vřenců, tak pasivního voličstva pro volbu vůdce, to jsou prvky nutné k životu každé strany. Různá však je jejich struktura. Například „strany“ středověkých měst, jako guelfové a ghibelini,⁸ byly čisté osobními družinami stoupenců. Nahlédneme-li do „Statuto della parte Guelfa“ na konfiskace statků šlechticů – tedy původně všech těch rodin, které žily rytířským způsobem, a tedy byly schopny dostat léno – a na jejich vyloučení z úřadů, na jejich zbavování hlasovacího práva, na interlokální stranické výbory, přísně militaristické organizace a na přímé denunciantum, tak nám to připomíná bolševismus a jeho sověty s jejich přísně prověřovanou vojskou a – především v Rusku – špiclovskou organizací, s odzbrojováním a zbavováním politických práv „buržoazie“, tj. podnikatelů, obchodníků, rentiérů, duchovních, potomků dynastie, policejních agentů, i s jeho konfiskacemi. Uvědomíme-li si na jedné straně, že vojsková organizace strany guelfů byla čisté rytířským vojskem vytvořeným na základě původu a že v něm šlechta zaujímala téměř všechna vedoucí místa, a vidíme-li zároveň na druhé straně, jak si sověty podržují vysoce odměňované podnikatele, úkolovou mzdu, taylorismus, vojskou a dílenskou kázeň, nebo spíše jak je opět zavádějí a jak se ohlížejí po zahraničním kapitálu, jedním slovem, že tedy všechny věci, předtím potírané jako buržoazně třídní zřízení, musely být zkrátka opět přijaty, aby se stát a hospodářství vůbec udržely v chodu, a že kromě toho sověty jako hlavní nástroj své státní moci přijaly opět agenty staré „ochranky“, stane se tato analogie ještě frapantnější. Nehodláme se tu však zabývat takovými organizacemi moci, nýbrž politikou z povolání, kteří se snaží střizlivou a „pokojnou“ agitací pro stranu dosáhnout moci na trhu voličských hlasů.

Také strany v našem obvyklém smyslu byly zpočátku, např. v Anglii, pouhými družinami stoupenců aristokracie. S každou, z jakéhokoliv důvodu proběhnuvší změnou strany, k níž se peer rozhodl, přešli s ním zároveň na opačnou stranu všichni, kteří na něm byli závislí. Velké šlechtické rodiny a v neposlední řadě i král, měli do zákona o volební reformě⁹ pod patronátem spoustu volebních obvodů. Těmito šlechtickým stranám se bližší strany honorací, jak se všude rozvinuly se

⁸ Guelfové – podle věvodě Welfa VI. –, papežská strana, ghibelini, strana císařská, vzniklá v Německu proti Welfům. – Pozn. překl.

⁹ Tzv. „Bill-reform“: reforma volebního práva z roku 1867 provedená Disraelim, která rozšířila volební právo snížením dosud požadované úrovně majetkové

vznikem moci měšťanstva. „Vzdělané a majetné“ kruhy pod duchovním vedením typických intelektuálních vrstev Západu se členily, dílem podle třídních zájmů, dílem podle rodinné tradice a dílem čistě ideologicky ve strany, které tyto kruhy ovládaly. Duchovní, učitelé, profesori, advokáti, lékaři, lékárníci, zámožní zemědělci, továrníci – v Anglii celá vrstva, která se počítá k gentlemanům – utvořili zpočátku příležitostné svazy, popřípadě místní politické kluby; v neklidných dobách se k nim hlásilo také maloměšťanstvo, příležitostně i proletariát, pokud mu vyrůstli vůdci, kteří však zpravidla nepocházeli z jeho středu. V tomto stadiu ještě na venkově vůbec nevznikaly interlokálně organizované strany jako trvalé svazy. Spojení udržovali jen členové parlamentu; pro jmenování kandidátů byly rozhodující místní honorace. Programy vznikaly zčásti prostřednictvím volebních provolání kandidátů, zčásti na základě sjezdů honorací nebo stranických usnesení v parlamentě. Vedení klubů nebo – kde tyto (většinou) chyběly – neformálního provozu politiky se dalo cestou neúřední nebo mělo charakter zcela neformálního politického provozu prostřednictvím několika málo lidí, kteří se o to v normálních dobách trvale zajímají. Placeným politikem z povolání je jen žurnalista, jen novinový podnik je nepřetržitý politický provoz vůbec. Kromě toho jsou tu jen parlamentní zasedání. Poslanci a parlamentní vůdci stran sice vědí, na které místní honorace se obrátit, když se zdá žádoucí nějaká politická akce. Avšak stranické organizace s mírnými členskými příspěvky, periodickými schůzemi a veřejnými shromážděními, kde poslanec podává zprávu o činnosti, existují trvale jen ve velkých městech. Život se rozproudí jen v době voleb.

Zájem poslanců na interlokálních volebních kompromisech a na průbojnosti jednotlivých, širokými kruhy celé země uznávaných programech a jednotné agitaci v zemi vůbec tvoří hnací sílu stále těsnější stranické semknutosti. Ale i když místní stranické spolky existují také ve středně velkých městech a vedle toho je po celé zemi rozprostřena i síť stranických „důvěrníků“, s nimiž je člen centrální parlamentní strany jako vedoucí ústředního stranického byra v trvalém písemném styku, zůstává tím nezměněn charakter stranického aparátu jako svazku honorací. Placení úředníci mimo ústřední byro ještě chybějí, jde vesměs o „vážené“ lidi, kteří pro čest, již se i jinak těší, vedou místní

a přenesením některých původně 53 městských mandátů na lidnatý venkov. – Pozn. překl.

spolky. Vedle politické „honorce“, která se už jednou do parlamentu dostala, mají vliv také tyto příslušníci honorace mimoparlamentní. Duchovní stravu pro tisk i místní schůze ovšem zaopatřuje rostoucí měrou stranicá korespondence vydávaná stranou. Pravidelné členské příspěvky se stávají nepostradatelnými; část musí sloužit jako úhrada na vydání ústředí. V tomto stadiu se nacházela ještě před nedlouhou dobou většina německých stranicových organizací. Ve Francii dokonce ještě převládalo částečně první stadium: zcela labilní semknutí poslanců a na venkově malý počet místních honorací, programy vytyčované kandidáty nebo jejich ochránci a v jednotlivých případech až při agitaci, i když se víceméně opírají o usnesení a program poslanců. Tento systém byl prolomen teprve částečně. Počet politiků z povolání byl přitom nepatrný a skládal se v podstatě z volených poslanců, z několika málo zaměstnanců ústředí, z novinářů a – ve Francii – nakonec i z oněch kariéristů, kteří se nacházeli v nějakém „politickém úřadě“ nebo se momentálně něčeho takového dožadovali. Politika byla většinou vedlejším povoláním. Také počet ministerských křesel obsaditelných poslanci byl velice omezen, ale rovněž i počet kandidátů do voleb, kteří museli mít charakter honorace.

Avšak počet těch, kteří byli nepřimo, především hmotně zainteresováni na politickém provozu, byl veliký. Neboť všechna opatření ministerstev a především všechna vyřizování personálních záležitostí probíhala za spolupůsobení otázky jejich vlivu na volební šance, a existovala snaha vyřizovat nejrozhlednější žádosti prostřednictvím místního poslance, kterého ministr, náležel-li tento poslanec k jeho většině – o což proto usiloval každý – musel chtít nechtě vyslechnout. Každý jednotlivý poslanec měl pod patronátem úřad svého volebního obvodu a vůbec všechny druhy patronace nad jeho záležitostmi a aby byl znovu zvolen, udržoval ve vlastním zájmu spojení s místní honorací.

Proti tomuto idylickému stavu panství kruhů místní honorace a především poslanců se nyní ostře staví nejmmodernější formy stranicové organizace. Jsou to děti demokracie, hromadného volebního práva, potřeby masové agitace a organizace mas, vývoje krajní jednoty vedení a nejpřísnější disciplíny. Přestává vláda honorace a řízení poslancem. „Politici z povolání“ mimo parlament přebírají do svých rukou politický provoz. Bud' jako „podnikatelé“ – jakými byli de facto americký „boss“ a též anglický „election agent“ –, nebo jako pevně placení úředníci. Formálně tu dochází k dalekosáhlé demokratizaci. Závazné

programy už nesestavuje parlamentní frakce a jmenování kandidátů už nemají v rukou místní honorace, nýbrž kandidáty volí shromáždění organizovaných členů strany a deleguje své zástupce do shromáždění vyššího řádu, jichž má být až po všeobecný „sjezd strany“ pokud možno několik. Ve skutečnosti je ale moc přirozeně v rukou těch, kteří svou práci v politickém provozu vykonávají trvale, nebo těch, na nichž je chod provozu finančně nebo osobně závislý – jako třeba na mecenáších nebo vůdcích silných politických zájmových klubů (Tammany-Hall).¹⁰ Rozhodující je, aby celý lidský aparát – „mašinerie“, jak jej výstižně nazývají v anglosaských zemích –, nebo spíše ti, kteří jej řídí, dovedl udržet v šachu poslance a byl s to jim vnútit do značné míry svou vůli. A to má zvláštní význam pro výběr vedení strany. Vůdcem je jen ten, kterého tato mašinerie poslouchá, a to i přes hlavu parlamentu. Jinými slovy: vytváření takových mašinerií znamená, že nastala doba plebiscitní demokracie.

Straniční stoupenci, především straniční úředníci a podnikatelé, samozřejmě od vítězství svého vůdce očekávají osobní odměnu, ať už úřady nebo jiné výhody. Od něho, ne od jednotlivých poslanců nebo jen od nich, a to je rozhodující. Především očekávají, že demagogické působení vůdčí osobnosti ve volebním boji přivede straně hlasy a mandáty, tím získá moc a co nejvíce rozšíří šance přívrženců strany, že pro sebe dosáhne kýžené odměny. A ideální povahu má pak za dostučnění, že se pracuje s důvětivou osobní oddaností pro člověka, a ne jen pro abstraktní program strany sestávající z průměrnosti: to je „charismatický“ prvek každého vůdcovství – jedna z jeho pružin.

Tato forma se prosadila různou měrou a v trvalém latentním boji s místními honoracemi bojujícími o svůj vliv, a s poslanci. Nejprve v občanských stranách ve Spojených státech, pak zejména v německé sociálnědemokratické straně. Dochází ke stálým zvrátům, není-li tu žádný všeobecně uznávaný vůdce, a i když tu je, musí dělat ústupky všeho druhu ješitnosti i zainteresovanosti stranicové honorace. Ale pře-

¹⁰ Klub „Tammany-Hall“ vznikl na konci 18. století (1789) v New Yorku původně jako dobročinná organizace, která své jméno odvozovala od indiánského náčelníka Tammaneda. Klub se stal později jednou z nejsilnějších a zároveň nejkorupčnějších organizací demokratické strany ve městě a bývá uváděn jako příklad neblahého prosazování čistě osobních a partikulárních zájmů stranicopolitičnou cestou. – Pozn. překl.

devším i mašinérie může upadnout pod vládu stranických úředníků, v jejichž rukou spočívá pravidelná práce. Podle názoru mnohých sociálně demokratických kruhů jejich strana tomuto „byrokratizování“ propadla. Avšak „úředníci“ se poměrně snadno podrobují demagogické silně působící vůdčí osobnosti: jejich materiální i ideální zájmy jsou přece těsně spjaty s nadějí na získání stranické moci jeho prostřednictvím, a práce pro vůdce dává sama o sobě větší vnitřní uspokojení. Mnohem obtížnější je vzestup vůdce tam, kde – tak jako v občanských stranách – mají na stranu většinou vliv vedle úředníků také „honorace“. Neboť ty si „svůj život“ *ideálně* „utvářejí“ na nejrůznějších postech představenstev nebo výborů, které zabírají. Jejich jednání určuje sentiment vůči demagogovi, který je pro ně *homo novus*, přesvědčení o převaze stranickopolitické „zkušenosti“ – a ona také skutečně značně významná je – a ideologická obava před zničením starých tradic strany. A ve straně za sebou mají všechny staromilské živly. Především venkovský, ale i maloměstský volič hledá jméno z řad místní honorace, které je mu již dávno dobře známé, a nedůvěřuje neznámému člověku. Bude ovšem jeho neochvějným stoupencem, až jednou bude mít úspěch. Pevně si tedy několika hlavních příkladů tohoto zápolení dvou strukturálních forem, a jmenovitě vzestupu plebejských form, kterou vyhlídl Ostrogrski.¹¹

Nejdříve Anglie. Tam byla stranická organizace do roku 1868 téměř čistě organizační honorací. „Toryové“¹² se na venkově opírali například o anglikánské faráře, vedle toho většinou o učitele a hlavně o velkostatkáře příslušného hrabství, „whigové“ většinou o takové lidi jako nonkonformistické¹³ kazatele (kde nějakí byli), o poštmi-

¹¹ Weber zde má na mysli pravděpodobně jeho práci „*La Démocratie et les partis politiques*“ (Calmann-Levy, Paris, 1903, II. vyd. 1912), v jeho době uznávanou zejména pro vylíčení stranických dějin a poměrů v Anglii a USA. – Pozn. překl.

¹² „Toryové“ (tehdy přibližně konzervativci) a „whigové“ (liberálové) jako klasické parlamentní strany vznikly již v době prvních Stuartovců a v parlamentě se objevily za Karla II. Původně byli „toryové“ stoupenci irských katolických povstalců, později byli stranou dvora a hájili panovníckou moc proti „whigům“, reprezentujícím zájmy na „pokrokových“ reformách. – Pozn. překl.

¹³ Jako „nonkonformisté“ byli v Anglii označováni všechny protestantské sekty, existující vedle státní anglikánské církve. – Poz. překl.

ry, kováře, krejčí, provazníky, tedy o takové řemeslníky, kteří mohli mít politický vliv, protože nejvíce přicházejí do styku s lidmi. Ve městech se strany odlišovaly dílem podle ekonomických, dílem podle náboženských nebo prostě podle stranických názorů tradovaných v rodině. Avšak nositeli politické organizace byly vždy honorace. Nad nimi se vznášel parlament a strany s kabinetem a „leaderem“, který byl předsedou ministerské rady nebo opozice. Tento „leader“ měl vedle sebe nejdůležitější osobnost politika z povolání z celé stranické organizace, již byl „dozorce“ (whip). V jeho rukou byla patronace úřadů a na něho se tedy měli obracet uchazeči o místa; jednal o nich s poslanci jednotlivých volebních obvodů. V obvodech se pomalu začala vyvíjet vrstva politiků z povolání tím, že byli získáváni místní agenti, kteří byli zpočátku neplacení a odpovídalo jim asi tak postavení našich „důvěrníků“. Vedle toho ale vznikla pro volební obvody postava kapitalistického podnikatele, tzv. „election agent“, jehož existence byla v anglickém moderním zákonodárství nepostradatelná pro zajištění čistoty voleb. Toto zákonodárství se pokoušelo kontrolovat volební náklady a čelit moci peněz tím, že zavazovalo kandidáta, aby ohlásil, kolik jej stály volby: neboť kandidát – mnohem více, než jak tomu bylo také u nás – kromě toho, že namáhal svůj hlas, měl i to potěšení, že musel vytáhnout peněženku. „Election agent“ si od něho nechával platit paušální částku, přičemž obyčejně udělal dobrý obchod. Při rozdělení moci mezi „leadra“ a stranickou honoraci, v parlamentě i na venkově, měl v Anglii odjakživa velmi významné postavení, což bylo nutné proto, aby bylo možno vést verkorysu, a přitom stálou politiku. Přesto však byl vliv parlamentních činitelů i stranické honorace stále ještě značný.

Stará stranická organizace tedy byla asi tak napul hospodářstvím honorací, napul už podnikem zaměstnanců a podnikatelů. Od roku 1868 se však vytvářel systém „Caucus“,¹⁴ nejdříve pro místní volby v Birminghamu, pak v celé zemi. Do života tento systém uvedli

¹⁴ Caucus je původní označení jednoho politického klubu v Bostonu, založeného už v 18. století, který na svých tajných zasedáních jmenoval kandidáty na nejvyšší úřednická místa. Později se tak označuje ten druh stranických zasedání, které byly věnovány volbám a zvláště nominacím a kandidaturám státních či lokálních politiků. Tento systém výběru politiků byl později zpevněn tzv. primárními volbami. – Pozn. překl.

jeden nonkonformistický farář a především *Joseph Chamberlain*.¹⁵ Podnětem byla demokratizace volebního práva. Aby byly získány masy, bylo nutné uvést do pohybu obrovský aparát demokraticky vyhlížejších seskupení, v každé čtvrti ustavit volební spolek, udržet v chodu provoz a všechno důsledně byrokratizovat. Přibýlo zaměstnaných placených úředníků z místních volebních výborů, v nichž bylo brzy organizováno na 10 procent voličů, a objevili se volení zprostředkovatelé s kooptačním právem jako formální nositelé stranické politiky. Hnací silou byly místní kruhy zainteresované především na komunální politice, která je všude zdrojem nejužitečnějších hmotných šancí, a ty přinesly na první místo finanční prostředky. Tato nově vznikající mašinerie už nebyla řízená parlamentárně a musela brzy svádět boje s dosavadními držiteli moci, především s „whipy“, ale proto, že se opírala o místní zájemce, obstála v boji natolik vítězně, že se „whipové“ museli připojit a dohodnout se s ní. Výsledkem byla centralizace veškeré moci v rukou několika osob a nakonec jedince, který stál v čele strany. V liberální straně se celý systém ujal v souvislosti s *Gladstonovými*¹⁶ nástupem k moci. Co této mašinérii dopomohlo tak rychle k vítězství nad honoracemi, bylo to, čím fascinovala Gladstonova „velká“ demagogie; pevná víra mas v etický obsah jeho politiky a především v etický charakter jeho osobnosti. V politice se objevil císařisticko-plebiscitní prvek, na scénu vstoupil diktátor volebního bojiště. To se projevilo velmi brzy. Roku 1877 se uplatnil „Caucus“ po prvé při státních volbách. Se skvělým výsledkem, jímž byl *Disraeliho*¹⁷ pád uprostřed jeho velkých úspěchů. Roku 1886 byla mašinerie už tak dokonale cha-

¹⁵ Joseph Chamberlain (1836–1914), britský státník se stal známým také jako hlasatel anglického imperialismu. Pro neshodu s Gladstonem v otázce irského parlamentu a pozemkového zákona ho po roce 1876 opustil a stal se vůdcem liberálních unionistů. – Pozn. překl.

¹⁶ W. E. Gladstone (1809–1898), původně konzervativce, později slavný vůdce anglických „liberálů“ a politický prolíhráč Disraeliho. Byl čtyřikrát ministerským předsedou a dvakrát ministrem financí (lordem kancilérem pokladu). – Pozn. překl.

¹⁷ Benjamin Disraeli, pozdější lord Beaconsfield (1804–1881), spisovatel, finančník a později vůdce konzervativní strany, první britský ministerský předseda židovského původu. – Pozn. překl.

ristaticky orientovaná na osobnost, že – když se rozvířila otázka „Home-rule“¹⁸ – se nikdo v celém aparátě nezeptal: „Stojíme věcně na *Gladstonově* pozici?“, nýbrž všichni dali prostě na jeho slova prohlášení: „Co on činí, budeme následovat!“ A nechali tak na holičkách svého vlastního tvůrce *Chamberlaina*.

Celá tato mašinerie vyžadovala značný personální aparát. V Anglii žije asi 2000 osob stále přímo ze stranické politiky. Mnohem větší počet je ovšem těch, kteří se v politice „honi za posty“ anebo vystupují jako političtí intereseři, zvláště v rámci obecní politiky. Vedle ekonomických vyhlídek se schopným politikům nabízí šance, aby ukoujili svou ješitnost a stali se smířícími soudci, nebo dokonce poslanci, což je přirozeně nejvyšší metou (normální) citlivosti, a lidé, kteří mají dobrou výchovu a chování, kteří jsou „gentlemaní“, toho také dosáhnou. To nejvyšší, co kynulo zvláště velkým mecenášům – finance stran jsou asi z 50% hrazeny dary nejmenovaných dárců –, byla hodnota „peera“, člena Horní sněmovny.

Jaký byl efekt celého systému? To, že dnes angličtí parlamentáři s výjimkou několika členů kabinetu (a několika podivínů) normálně nejsou ničím než dobře disciplinovaným stádem. U nás v Říšském sněmu se aspoň vyřizováním soukromé korespondence předstíralo, že se vyvíjí činnost pro blaho země. Taková gesta se v Anglii nevyžadují; povinností člena parlamentu je pouze hlasovat a nedopustit se zrady na straně, musí se také objevit, když parlamentní úředníci zavolají, aby udělal, co přikazuje buď kabinet, nebo leader opozice. „Caucus“ – mašinerie je na venkově, je-li tu silný vůdce, skoro bez názoru a zcela v rukou lídra. Plebiscitní diktátor, který za sebou táhne masy pomocí „mašinerie“, tak fakticky stojí nad parlamentem a poslanci jsou pro něj jen politickými obročníky, nacházejícími se v jeho družině.

Jak se tedy toto vedení vybírá? Především, na základě jakých schopností? Kromě volných kvalit, které rozhodují všude na světě, je přirozeně rozhodující moc demagogické řeči. Její způsob se změnil od dob, kdy se – jako u *Cobdena* – obracela k rozumu, po *Gladstona*, který byl technikem zdánlivě střízlivého způsobu „nechat mluvit fakta“, až po současnost, kdy jsou masy manipulovány prostředky užívanými

¹⁸ „Home-rule“ (domácí vláda) – požadavek irských autonomistů na vlastní parlament, který byl po velkých bojích uskutečněn až po První světové válce. – Pozn. překl.

mnohdy čisté emocionálně, jak to dělá také *Armáda spásy*. Tento stav asi smíme nazvat „diktaturou spočívající na využívání emocionality mas“. To ale umožňuje v anglickém parlamentu velmi rozvinutý systém práce v komisích a nutí také každého politika, který reflektuje na účast ve vedení, aby v nich spolupracoval. Všichni významní ministři posledních desetiletí touto velmi reálnou a účinnou školou práce prošli, a praxe podávání zpráv i veřejné kritiky na těchto poradách způsobuje, že tato škola znamená skutečný výběr a vyřadí každého pouhého demagoga.

Tak je tomu v Anglii. Avšak tamější systém „caucus“ byl jen slabou formou ve srovnání s americkou organizací stran, která uplatnila plebiscitní princip zvlášť záhy a ve zvlášť čisté formě. Amerika měla být podle *Washingtonova* ideálu společenstvím spravovaným „gentlemany“. Gentleman byl tehdy i za oceánem pozemkovým vlastníkem nebo mužem s vysokoškolským vzděláním. Tak tomu také nejprve bylo. Když se tvořily strany, členové sněmovny reprezentantů si zpočátku nárokovali být jejich vůdci, jako tomu bylo v Anglii za vlády honoraci. Stranická organizace byla zcela volná. To trvalo do r. 1824. V mnohých obcích – které také zde byly prvními místy moderního vývoje – vznikala stranická mašinerie už před dvacátými léty. Ale teprve volba kandidáta západních sedláků *Andrewa Jacksona*¹⁹ za prezidenta učinila konec starým tradicím. Řízení stran vedoucími funkcionáři Kongresu formálně skončilo záhy po roce 1840, když z politického života odešli velcí kongresmani *Calhoun* a *Webster*, neboť parlament oproti stranické mašinerii ztratil na venkově skoro veškerou moc. Že se plebiscitní „mašinerie“ vyvinula v Americe tak záhy, mělo svůj důvod v tom, že tam a pouze tam byl hlavou exekutivy a – o což se jedná – šéfem patronace nad úřady prezident volený plebiscitem, a že ten je v důsledku „dělby moci“ ve výkonu svého úřadu na parlamentu téměř nezávislý. Oprávněná kořist úřednických obročů kynula tedy jako odměna za vítězství právě při presidentské volbě. Z toho vyvodil důsledky *Andrew Jackson*, který pak zcela systematicky povýšil na princip tzv. „spoils system“.

Co tento „spoils system“, tj. poskytnutí všech ústředních spolkových úřadů stoupencům vítězného kandidáta, znamená pro dnešní

¹⁹ Andrew Jackson (1829–1837) – Pozn. vyd.

tvorbu stran? Znamená, že vzájemně proti sobě stojí zcela bezideové strany, které jako čisté kariéristické organizace mění své programy pro jednotlivý volební boj s ohledem na šance získání hlasů, a to v takové míře, jak se s tím přes všechny analogie nikde jinde neseikáme. Tyto strany jsou totiž úplně a výhradně stříženy pro volební boj důležitý pro patronát nad úřady: pro boj o presidentský úřad Unie a guvernéřská místa v jejich jednotlivých státech. Programy a kandidáti se určují na „national conventions“ stran bez intervence poslanců – tedy na sjezdech stran, které jsou obesílány formálně velmi demokraticky ze shromáždění delegátů, kteří sami svůj mandát dostali v „primárkách“ na schůzích prostých voličů strany. Už v „primárkách“ jsou voleni delegáti podle jména kandidáta na hlavu státu; o „nominaci“ zuří *uvnitř* jednotlivých stran nejrozhodnější boj. V rukou prezidenta spočívá přece 300 000 až 400 000 jmenování úředníků, o nichž rozhoduje jen on, pouze za přispění senátorů z jednotlivých států. Senátoři jsou tudíž mocnými politiky. Naproti tomu Sněmovna reprezentantů je politicky poměrně dost bezmocná, poněvadž nemá patronáty nad úřady, a ministři, kteří jsou pouhými pomocníky prezidenta, lidem legitimovaného proti každému, a tedy také proti parlamentu, mohou spravovat svůj úřad nezávisle na důvěře nebo nedůvěře Sněmovny reprezentantů: i to je důsledek „dělby moci“.

„Spoils system“, který se o to opírá, byl v Americe technicky umožněn tím, že mládí americké kultury mohlo snést hospodářeni naprostých diletantů. Neboť oněch 300 000 – 400 000 straníků jako svou kvalifikaci mohlo uvést pouze skutečnost, že své straně prokázali dobré služby. Tento stav nemohl samozřejmě existovat bez obrovských zlořádů: korupce a nevdaného plýtvání, jež mohla unést pouze země s ještě neomezenými ekonomickými možnostmi.

Onou postavou, která se nyní s tímto systémem plebiscitní stranické mašinerie objevuje na scéně, je „boss“. Co je boss? Politický kapitalistický podnikatel, který na svůj účet a na vlastní nebezpečí opatřuje volební hlasy. Svě první vztahy mohl navázat jako právní zástupce nebo krčmář či jako majitel podobného podniku nebo třeba jako věřitel. Z toho místa sprádá dále své nitky, až je s to „kontrolovat“ určitý počet hlasů. Pokud to dotáhl tak daleko, naváže spojení se současným bossem, horlivostí, obratností a především diskrétností upoutá pozornost těch, kteří to ve své kariéře už přivedli dál, a pak vystoupí. Boss je pro organizaci strany nepostradatelný. Ta je centralizována

v jeho rukou a on podstatnou měrou obstarává prostředky. Jak k nim přijde? Částečně jsou to členské příspěvky; především však čerpá ze zdanění platů těch úředníků, kteří se jeho prostřednictvím a pomocí jeho strany dostali do úřadu. Pak také z úplatků a ze spropitného. Kdo chce bezrestně přestoupit některý z četných zákonů, potřebuje, aby bossově zamhouřili oko, a musí jim zaplatit. Jinak mu určitě vzniknou nepříjemnosti. Ale tím potřebný provozní kapitál ještě zaopatřen není. Boss je nepostradatelný jako přímý příjemce peněz od velkých finančních magnátů. Ti by peníze na volební účely vůbec nesvětili žádnému placenému zaměstnanci strany nebo člověku, který musí veřejně skládat účty. Boss je se svou vychytralou diskretností v otázkách peněz samozřejmě mužem těch kapitalistických kruhů, které volby financují. Typický boss je absolutně střizlivý člověk. Nebaží po společenské cti: „profesionálem“ se v „dobré společnosti“ pohrád. Hledá pouze moc, moc jako zdroj peněz, ale také jen pro ni samu. Pracuje v pozadí, tím se liší od anglického „leadera“. Neuslyšíte ho veřejně mluvit; navrhuje řečníkům, co mají účelným způsobem říci, on sám ale mlčí. Zpravidla nepřijme žádný úřad, kromě funkce senátora v Unii. Poněvaď senátoři jsou podle ústavy účastni na obsazování úřadů, sedí vedoucí bossové často v této instituci osobně. Úřady se rozdílejí především podle služeb pro stranu, ale mnohdy byl úřad přiklepnut také za peněžní nabídku a pro jednotlivé úřady existovaly určité taxy; jde o systém prodávání úřadů, jak jej přece opakovaně znaly také monarchie 17. a 18. století včetně církevního státu.

Boss nemá žádné pevné politické „zásady“, je úplně bez názoru a pouze se ptá: Co přitáhne hlasy? Nezřídka je dost špatně vychovaným mužem. Ale ve svém soukromém životě obvykle žije řádně a korektně. Pouze se svou politickou etikou přirozeně přizpůsobil už jednou dané průměrné etice politického jednání, jako by to asi udělali mnozí z nás v době (válečného) křečkování v oblasti etiky ekonomické. Že se jim jako „profesionálem“, jako politikem z povolání společensky pohrád, na tom mu nesejde. Že on sám se nedostane do vysokých úřadů Unie a ani se dostat nechce, to má svou přednost, neboť nezřídka, jestliže si od toho boss slibuje volební přitažlivost, se pak kandidáty mohou stát vzdělanci stojící mimo stranu a vynikající osobnosti, a ne stále znovu staré stranické honorece, jako je tomu u nás. Právě struktura těchto bezzásadových stran s jejich společensky opovrhovanými mocipány proto dopomohla k prezidentství znamenitým mužům, kteří by u nás

nikdy nevyunikli. Ovšem proti outsiderovi, který by mohl nebezpečně ohrozit jejich peněžní a mocenské zdroje, se bossově vzeptou. Ale v konkurenčním boji o přízeň voličů museli nejednou akceptovat takové kandidáty, kteří byli známi jako nepřátelé korupce.

Zde se tedy jedná o silně kapitalistický, shora dolů důkladně organizovaný stranický provoz, opírající se také o velice pevné, na způsob řádů organizované kluby, které po způsobu Tammany Hall usilují o dosažení zisku prostřednictvím politického ovládnutí především komunálních správ, důležitého objektu vykorisťování. Tato struktura života stran se stala možnou v důsledku vysokého stupně rozvoje demokracie Spojených států jako „Nového světa“. Uvedená souvislost ovšem zapřičiňuje, že tento systém pozvolna odumírá. Americe už nemohou vládnout jen diletanti. Američtí dělníci ještě před 15 lety²⁰ na otázku, proč trpí vládou politiků, odpovídali: „Máme raději za úředníky takové lidi, jimiž pohrdáme, než jako u vás kastu úředníků, která by pohrdala námi.“ To bylo staré stanovisko americké „demokracie“: socialisté už tehdy smýšleli úplně jinak. Tento stav už nebylo možné déle snášet. Diletantská správa už nestačí a *Civil Service Reform* zřizuje ve stále větším počtu doživotní místa s penzijním zajištěním, a tak způsobuje, že se do úřadů dostávají na universitě školení úředníci, právě tak neuplatní a zdatní, jako jsou naši. Zhruba 100 000 úřadů už není objektem pro kořist v jednom volebním období, nýbrž mají zajištěnou penzi a jsou vázány na prokázání kvalifikace. To bude pomalu zatlačovat „spolits system“ a snad se pak přetvoří způsob vedení stran; jenže ještě nevíme jak.

V Německu byly až dosud rozhodující podmínky politického provozu v podstatě tyto: Za prvé bezmocnost parlamentů. Důsledkem toho bylo, že v nich trvale nezůstal žádný člověk, který by měl vůdcovské kvality. Dejme tomu, že by někdo do parlamentu chtěl – co tam mohl dělat? Když se uvolnilo kancelářské místo, mohlo se příslušnému správnímu šéfovi říci: Mám ve svém volebním obvodu velice zdatného člověka, ten by se vám hodil, přijměte jej. Což bylo také ochotně provedeno. To ale bylo asi tak všechno, čeho mohli německý poslanec dosáhnout pro uspokojení svého mocenského instinktu, pokud vůbec nějaký měl. K tomu přistupoval, a tento druhý moment podmiňoval

20 1904 – Pozn. překl.

onen první, nesmírný význam vzdělaného odborného úřednictva v Německu. V tom jsme byli prvními na světě. Tento význam s sebou nesl, že si toto odborné úřednictvo pro sebe nárokovalo nejen odborná úřednická místa, nýbrž také ministerská křesla. Bylo to v bavorském zemském sněmu, kde bylo minulý rok v diskusi o parlamentarizaci řečeno: Nadání lidí už nebudou vstupovat na úřednickou dráhu, posadíme-li do ministerstev poslance. Úřednická správa se kromě toho tímto způsobem systematicky vymykala takovému druhu kontroly, jakou předstávají anglické rozpravy ve výborech, a znemožnila parlamentům, nehledě na několik málo výjimek, aby z jejich středu vyrostli skutečně schopní šéfové správy.

Za třetí jsme v Německu, na rozdíl od Ameriky, měli strany ideové, které přinejmenším se subjektivně dobrou vůlí tvrdily, že jejich členové zastávají „světový názor“. Dvě nejdůležitější z těchto stran: jednak Centrum,²¹ jednak sociální demokracie, byly rozenými stranami menšinovými, a to na základě svých vlastních úmyslů. Vedoucí říšské kruhy Centra se nikdy netajily tím, že jsou proti parlamentarismu, protože se obávají, že se octnou v menšině, a že by jim tak bylo ztíženo tlačit na vládu jako dosud při umísťování lidí shánějících místa. Sociální demokracie byla zásadní stranou menšiny a brzdou parlamentarizace, poněvadž se nechtěla poskvrnit daným politicko-buržoazním pořádkem. Skutečnost, že se obě tyto strany před parlamentarismem uzavíraly, tento systém znemožňovala.

Co se přitom stalo s německými politiky z povolání? Neměli žádnou moc, žádnou odpovědnost, mohli hrát jen dost subalterní úlohu honorací a v důsledku toho byli donedávna ovládáni zcela typickými mi cechovními instinkty. V kruzích těchto honorací, které si ze svého malého postu udělali svůj život, byl nemožný postup člověka, který by nebyl jako oni. Z každé strany, samozřejmě nevyjímaje sociální demokracii, bych mohl uvést četná jména, znamenající tragédie na politické dráze, poněvadž dotyčný měl vůdcovské kvality, a právě proto ho honorace nemohly vystát. Touto cestou vývoje k cechu honorací šly všechny naše strany. *Bebel*²² např. byl ještě vůdcem, vyznačujícím

²¹ „Deutsche Zentrumpartei“ – strana německých katolíků, vzniklá v sedmdesátých letech devatenáctého století, v době Bismarckova tzv. „kulturního boje proti katolické církvi“ a nazvaná podle své klasičky středověké pozie v parlamentu.

²² August F. Bebel (1840–1913), původně dělník, pak předseda „Svazu ně-

se temperamentem a skvělým charakterem, jakkoli byl jeho intelekt skromný. To, že byl mučedníkem, že nikdy nezklamal důvěru mas (v jejich očích), mělo za následek, že masy za ním šly a že v sociálně-demokratické straně nebylo moci, která by mohla proti němu vážně vystoupit. Po jeho smrti byl konec a začala vláda úředníků. Nahoru šli odborářští úředníci, straniční sekretáři a novináři, stranu ovládly úřednické instinkty, úřednictvo, o němž – ve srovnání s poměry v jiných zemích, zvláště když pomyslíme na často úplatné odborářské úředníky v Americe – lze říci, že je vysoce počestné. Avšak důsledky vlády úředníků, jimiž jsme se zabývali dříve, nastaly i v této straně.

Občanské strany byly od osmdesátých let zcela cechy honorací. Příležitostně sice strany musely pro reklamní účely přitáhnout mimostranickou inteligenci, aby mohly říci: „máme ta a ta jména“. Co možná se však vyhýbaly tomu, aby je kandidovaly ve volbách, a stalo se to jen tam, kde to bylo nevyhnutelné a když si to někdo jinak nenechal líbit.

V parlamentu vládl stejný duch. Naše parlamentní strany byly a jsou cechy. Každá řeč, která se pronáší v plénu říšského sněmu, je předem cenzurována stranou. To prozrazuje jejich neslýchaná nudnost. Jen ten, kdo je jako řečník ohlášen, může dostat slovo. Silnější protiklad k anglické, ale také – ze zcela protichůdných důvodů – k francouzské kultivovanosti si sotva dovedeme představit.

V důsledku mohutného zhroucení, jemuž se obvykle říká revoluce, nyní probíhá jakási změna. Snad, není to jisté. Nejdříve se vynořily počátky nového druhu stranických aparátů. Za prvé amatérské aparáty zvláště často zastupované studenty různých vysokých škol, které řečnou muži, jemuž přičítají vůdcovské kvality: Máme pro vás nutnou práci, proveďte ji. Za druhé obchodnické aparáty. Stávalo se, že lidé přišli k mužům, jimž připisovali vůdcovské kvality, a nabízeli se, že za pevně stanovené částky za každý volební hlas převezmou jejich nábor. – Kdybyste se mne povitivě zeptali, který z obou těchto aparátů bych z čistě technicko-politických hledisek pokládal za spolehlivější, tak bych dal myslím přednost tomu druhému. Avšak oba byly bubliny, které splaskly tak rychle, jak se objevily. Existující aparáty se pře-

meeckých dělnických spolků“, v sociální demokracii platil za odpůrce anarchismu a také stoupence intelektuálního Ferdinanda Lassala. Do češtiny byla přeložena jeho průkopnická kniha *Žena a socialismus*. – Pozn. překl.

skupily, pracovaly ale dále. Tyto jevy byly jen symptomem toho, že by se nové aparáty snad přizpůsobily, jen kdyby tu byli – vůdci. Ale už technická zvláštnost poměrného volebního práva vylučovala, aby vyrostli. Vzniklo několik diktátorů z ulice, ale zase zmizeli. Ale pouze stoupenci pouliční diktatury se zorganizovali s pevnou disciplínou: odtud moc těchto mizejících menšin.

Připustíme-li, že se to změnilo, pak si tedy, na základě toho, co bylo řečeno dříve, musíme ujasnit, že podmínkou vedení stran prostřednictvím plebiscitních vůdců je „Entseelung“ jeho přívrženců, nebo, jak by se také dalo říci, jejich duchovní proletarizace. Aby byli pro vůdce užiteční jako aparát, musejí slepě poslouchat, být mašinérii v americkém smyslu, nerušenou ješitností honorace a pretencemi na vlastní názor. *Lincolnova*²³ volba byla umožněna jen pro tento charakter organizace strany, a – jak už jsme zmiňovali – totéž se týká i „caucus“ při kandidatuře Gladstonově. Právě to je cena, již se platí za to, že řízení strany mají v rukou vůdci. Ale máme na vybranou pouze mezi demokracií s vůdci a „mašinérií“, a demokracií bez vůdců, tj. panstvím „politiků z povolání“, kteří nejsou povolání, kteří jsou bez vnitřních charismatických kvalit, jež právě dělají vůdce. A to pak znamená panství určité „kliky“, jak to obyčejně označovala někdejší stranická fronta. Prozatím nemáme v Německu nic jiného. A pro budoucnost budou pro politiky z povolání příznivé podmínky i nadále, alespoň v Říši, a to už tím, že se asi obnoví Spolková rada, což omezí nutně moc Říšského sněmu, a tím jeho význam jako místa pro výběr vůdců. Poměrné volební právo, jak se nyní utváří, se stává typickým projevem demokracie bez vůdců, a nejen proto, že zvyšuje „kuhhandl“ honorací ohledně jejich umístění, nýbrž také proto, že zájmovým svazům dává napříště možnost, aby si vynutily kandidování svých úředníků, a tak vytvářely nepolitický parlament, v němž nebude místa pro pravé vůdce. Jediným ventilem pro potřebu vůdcovství by mohl být říšský prezident, bude-li volen plebiscitem, nikoli parlamentem. Vůdcovství by mohlo vznikat a tříbit se podle toho, jak se kdo osvědčil v práci, především tehdy, kdyby se ve velkých komunitách, jako ve Spojených státech všude tam, kde

²³ Abraham Lincoln, jeden z nejslavnějších amerických presidentů. V odvetu za porážku Konfederace zastřelený 14. 4. 1865 v loži Fordova divadla ve Washingtonu. – Pozn. překl.

bylo třeba vážně bojovat proti korupci a kde by se s právem samostatně si sestavovat své úřady na scéně objevil plebiscitní diktátor města. To vyžaduje, aby stranická organizace byla tomuto způsobu voleb uzpůsobena. Ale naprosto maloměstský odpor k vůdcům ve všech stranách, především v sociální demokracii, zatím nechává v temnotě budoucí způsob utváření stran, a tak i všechny tyto šance.

Dnes proto vůbec ještě nelze získat přehled o tom, jak se navenek bude utvářet provoz politiky jako „povolání“, a to tím méně, že nevím, kterým směrem se otevřou pro politicky nadané občany vyhlídky na to, že budou postaveni před uspokojivou politickou úlohu. Pro toho, kdo je pro své majetkové poměry nucen žít „z“ politiky, bude snad vždycky jako typický přímá cesta připadat v úvahu alternativa žurnalistu nebo post stranického úředníka, nebo může volit některou ze zájmových reprezentací: odbory, obchodní komory, zemědělské komory, dělnické komory, svaz zaměstnavatelů atd., anebo vhodné místo komunální. O vnější stránce se nedá říci nic jiného než to, že úředník strany nese stejně jako žurnalista ódium „deklasovanosti“. „Placený pisálek“ tady – „placený žvanil“ tam, tak to bude bohužel vždycky znít, i když to třeba nebude vysloveno tak ostře. Kdo je vůči tomu vnitřně bezbranný a nedovede si dát sám správnou odpověď, ať se vyhne této životní dráze, jež je v každém případě cestou, která vedle těžkých pokusů může přinášet neustálá zklamání.

Jaké vnitřní radosti tedy může politická dráha poskytnout a jaké osobní předpoklady se očekávají od toho, kdo si ji vybere?

Tedy především poskytuje pocit moci. Dokonce i ve formálně skromném postavení může politika z povolání povznášet nevyšší vědomí, že má vliv na lidi, že se podílí na moci nad nimi, ale především jde o pocit, že má v rukou jeden z nervů historicky důležitých dění. Ale otázka, kterou si musí klást, je, jakými svými kvalitami je s to vyvážit moc (ať už je v jednotlivém případě jakkoli úzce vymezena), a tím i odpovědnost, před kterou je postaven? Tím se dostáváme do oblasti etických otázek. Neboť tam patří otázka: Jakým člověkem musí být ten, kdo smí zasahovat do soukolí dějin?

Lze říci, že pro politika jsou rozhodující především tři vlastnosti: vášnivost – pocit odpovědnosti – odhad. Vášně ve smyslu *vécnosti*: vášnivě oddanosti nějaké „věci“, bohu nebo démonu, který je jejím vládcem. Ne ve smyslu onoho vnitřního chování, které mňj zesnulý

přítel Georg Simmel²⁴ rád označoval jako „sterilní rozčilenost“; bývala vlastní hlavně určitému typu ruských intelektuálů (ne však všem!) a nyní, v tomto karnevalu zdobícím se hrdým jménem „revoluce“, hraje velkou roli také u našich intelektuálů jako ona naprázdno běžící „romantika intelektuálně zajímavého“ bez jakéhokoli věcného pocitu odpovědnosti. Neboť s pouhou vášnivostí, jakkoli opravdu pročitěnou, se ovšem nic nesvede. Neudělá z nikoho politika, pokud hlavní vůdčí hvězdou svého jednání zároveň neučiní rovněž *odpovědnost* vůči určité „věci“. A k tomu je třeba – což je rozhodující psychologická vlastnost politika vůbec – *odhadu*, oné schopnosti nechat na sebe působit realitu s vnitřním usebráním a klidem. Je tedy třeba *odstupu* od věci i lidí. „Nedostatek odstupu“ čistě jako takový je jedním ze smrtelných hříchů každého politika a jednou z těch vlastností, ježž pěstění odsoudí dorost našich intelektuálů k politické neschopnosti. Neboť problémem právě je, jak v téže duši mohou být spolu dohromady směnšiny horoucí vášnivost a chladný odhad? Politika se dělá hlavou a ne jinými částmi těla nebo duše. A přece oddanost politice, nemá-li být frivoliní intelektuální hrou, nýbrž lidsky opravdovým jednáním, se může zrodit a být syčena jen z vášně. Ale ono silné zkáznění duše, jímž se vyznačuje vášnivý politik a co jej odlišuje od „sterilního rozčilování“ politických diletantů, je možné jen tehdy, navykne-li si na odstup v každém smyslu slova. „Síla“ politické „osobnosti“ znamená především tyto vlastnosti.

Denně a každou hodinu proto musí politik v sobě překonávat docela obyčejnou *ješitnost*, která je smrtelným nepřitelem každé věcné oddanosti a veškerého odstupu, v tomto případě i odstupu vůči sobě samému.

Ješitnost je velmi rozšířená vlastnost, a snad nikdo se od ní zcela neoprostitil. A v akademických i vědeckých kruzích je jakýmsi druhem

24 Georg Simmel (1858–1918), známý německý sociolog a sociální filosof, jeden ze zakladatelů sociologie vůbec. Ve svých pracích kladl důraz na formy spolitosti, a to v zásadě bez ohledu na jejich sociální obsahy. K plnému ocenění významu Simmelových průkopnických prací došlo vlastně až v uplynulém desetiletí, kdy v nakladatelství Suhrkamp vyšly jeho *Sebrané spisy*. K nejznámějším pracem patří *Philosophie des Geldes* (1900), *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* (1892), opakovaně byly vydávány jeho úvodny, nazvané *Hlavní problémy filosofie* a *Základní otázky sociologie*, v poslední době se výsoce oceňují jeho texty k sociologii kultury. Viz *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, Praha 1997. – Pozn. pfekl.

nemoci z povolání. Ale právě u učence, ať se navenek projevuje se sebevětší antipatii, je to poměrně nevinná nemoc v tom smyslu, že zpravidla provoz vědy neruší. Zcela jinak je tomu u politika. Politik pracuje s touhou po *moci* jako s nevyhnutelným prostředkem. „Mocenský instinkt“, jak se obyčejně říká, patří proto vsutku k jeho normálním kvalitám. Hřích proti posvátnému duchu jeho povolání ale počíná tam, kde se touha po moci stává *nevěcnou* a je předmětem čistě osobního sebeopájení, místo aby sloužila výhradně „věci“. Jsou koneckonců jen dva druhy smrtelných hříchů v politické oblasti: nevěcnost a – často, ale ne vždy s ní totožná – nezodpovědnost. Ješitnost, tj. potřeba stavět sebe sama co možná nejvíce do popředí, přivádí politika do nejsilnějšího pokušení dopustit se jednoho nebo obou těchto hříchů. A to tím více, že jako demagog je nucen počítat s „působením“ – je právě proto stále v nebezpečí, jak stát se hercem, tak brát odpovědnost za následky svého konání na lehkou váhu a pít se jen po „dojmu“, kterým působí. Jeho nevěcnost ho svádí k tomu, aby usiloval o skvělé zdání moci namísto moci skutečné; a jeho nezodpovědnost ho zase svádí k tomu, aby užíval moc jen pro ni samu, bez obsahového účelu. Ačkoli, nebo spíše právě *proto*, že je moc nevyhnutelným prostředkem, a touha po ní jednou z hnacích sil veškeré politiky, neexistuje žádná ubozejší znetvořenina politické síly než povýšenecké chvastounství moci a ješitné vzhlížení ní se v pocitu moci, vůbec každé zbožňování moci pro moc. Poubý „politik moci“, jak se jej také u nás snaží oslavit horlivě provozovaný kult, může silně zapůsobit, ale ve skutečnosti působí do prázdna a bez smyslu. V tom mají kritikové „mocenské politiky“ úplně pravdu. Na náhlém vnitřním zhroutení typických nositelů tohoto smýšlení jsme se přesvědčili, jaká vnitřní slabost a bezmocnost se za tímto povýšeneckým, ale úplně prázdňným gestem skrývá. Je produktem nanejvýš ubohé a povrchní blazeovanosti vůči *smyslu* lidského jednání, která nemá nic společného s vědomím tragiky, do níž je každé konání, a zvláště pak politické konání, v pravdě zapleteno.

Je ovšem úplněm pravdou a základním faktem veškerých dějů, který zde nelze podrobněji odůvodňovat, že konečný výsledek politického jednání je často, ba přímo pravidelně ve zcela neadekvátním, často přímo paradoxním poměru k jeho původnímu smyslu. Avšak právě proto by snad přece tento smysl, tj. služba nějaké věci, neměl chybět, jestliže má mít jednání vnitřní oporu. *Jak* má vypadat věc, v jejích službách usiluje politik o moc a moci používá, je věcí přesvědčení.

Může sloužit cílům národním nebo humánním, sociálním a etickým či kulturním, vezdejším nebo náboženským, politik může být veden silnou vírou v „pokrok“, jedno v jakém smyslu, nebo může i tento druh víry chladně odmítat; může si nárokovat, že stojí ve službě nějaké „ideje“, nebo zásadně podobný nárok odmítat a sloužit jen vnějším cílům každodenního života. Vždy tu ale musí být nějaká víra. Jinak – což je zcela správné – i na jeho největší vnější politické úspěchy padne kletba tvůrčí nicotnosti.

Tím, co bylo řečeno, jsme už přešli k výkladu posledního problému, který nás dnes večer bude zajímat: k *étosu* politiky jako „věci“. Jaké poslání může politika sama, zcela nezávisle na svých cílech, plnit v rámci celkové mravní ekonomie životního způsobu? Ve které takřikajíc etické obci je její domov? Zde na sebe ovšem narážejí poslední světové názory, mezi nimiž je třeba nakonec *volit*. Přistupme rezolutně k problému, který byl v poslední době rozvířen – podle mého názoru však opravdu převráceným způsobem.

Předešším se osvobodíme od jednoho zcela triviálního omylu. Etikaka totiž může vystupovat předešlím v úloze mravně krajně fatální. Uvedme příklady. Zřídka se setkáváte s mužem, jehož láska se odvrací od jedné ženy a přiklání se k jiné, který by nepocíťoval potřebu, aby si to sám před sebou nelegitimoval tak, že si řekne: „Mé lásky nebyla hodna, zklamala mě“, nebo uvedl nějaké jiné podobné „důvody“. K nerytířskosti, která je dána už prostým osudem, že on ji už nemiluje a že to tato žena musí nést, přidává ještě další nerytířkost, že si vyběhne jakousi „legitimitu“, jejíž pomocí si pro sebe osobuje jakási práva, a kromě něčtyř se na ni snaží uvalit ještě bezpráví. Právě tak jedná i úspěšný erotický konkurent. Protivník musí být méněcennější, jinak by nepodleh. A nejinak je tomu samozřejmě, když si po nějaké válce vítěz v nedůstojné neústupnosti nárokuje: „Zvítězil jsem, protože jsem měl pravdu.“ Nebo když se někdo ve válečných hrůžách duševně zhroutí a pak, místo aby prostě řekl „bylo toho příliš mnoho“, pociťuje potřebu, aby před sebou samým legitimoval svou únavu z války tím, že si namluví pocit: „Nemohl jsem to snést, protože jsem musel bojovat za mravně špatnou věc.“ A právě tak je to s tím, kdo byl ve válce poražen. Místo aby starým babským způsobem po válce hledal „viničku“ – když přece válku zplodila struktura společnosti –, každý, kdo zaujme mužný a hrdý postoj, by měl nepříteli říci: „Válku jsme prohráli – vy jste ji vyhráli. Věc je skončena. Nyní se bavme o tom,

jaké důsledky je třeba vyvodit vzhledem k věcným zájmům, o které se bojovalo, a což je to hlavní, vzhledem k odpovědnosti před *budoucností*, kterou nese předešlím vítěz.“ Všechno ostatní je nedůstojné a vymstí se. Poškození svých zájmů národ promine, nikoli však urážku své cti a nejméně ovšem urážku způsobenou z páterského patentu na pravdu. Každý nový dokument, který se po desetiletích objeví, vyvolá znovu nedůstojné skuhrání, nenávist a zlobu, místo aby válka byla svým ukončením pohřbena aspoň *mravně*. To je možné jen silou věcnosti a rytířskosti, ale předešlím jen *důstojností*. Nikdy ale „etikou“, která po pravdě znamená jen nedůstojnost obou stran. Namísto, aby se politik staral o to, co se ho týká, tj. o budoucnost a odpovědnost před budoucností, zabývá se politicky sterilními, protože neřešitelnými otázkami viny v minulosti. Existuje-li vůbec nějaká politická vina, tak je to právě *toto* počínání a nic jiného. A přitom se navíc přehlédne nevyhnutelné zfalšování celého problému velmi hmotnými zájmy, tj. zájmy vítěze na co nejvyšším zisku, morálním i materiálním, a iluzemi poraženého, že za přiznání viny získá výhody. Jestliže můžeme něco pokládat za „sprosté“, pak je to právě toto, a to jako následek užívání „etiky“ coby prostředku pro „patentování pravdy“.

Jak je tomu tedy se vztahy mezi *etikou* a *politikou* opravdu? Nemají spolu navzájem opravdu nic společného, jak se tu a tam říká? Nebo je naopak správné, že pro politické jednání platí „stejná“ etika jako pro každé jiné? Občas by člověk věřil, že mezi těmito oběma tvrzeními existuje pouze neřešitelná alternativa: buď je správné to, nebo ono! Co-pak je ale pravda, že pro erotické a obchodní, rodinné a úřední vztahy, pro vztahy k manželce, hokynářce, synovi, konkurentovi, příteli, obžalovanému by vůbec nějaká etika na světě mohla postulovat obsahově *stejně* příkazy? Mělo by etickým požadavkům na politiku být skutečně zcela lhostejné, že politika pracuje se speciálním prostředkem, totiž s mocí, za níž stojí *násilí*? Cožpak nevidíme, že bolševičtí a spartakovští *ideologové*, *poněvaď používají právě tohoto prostředku politiky, dosahují zcela stejných výsledků* jako nějaký militaristický diktátor?

25 „Spartakovci“ (Spartakusbund) – podle *Spartaka* († 71 před Kristem), thráckého vůdce povstání otroků ve starém Římě pojmenovaná berlínská skupina radikálních marxistů pod vedením Karla Liebknechta, Rosy Luxemburgové, Kláry Zetkinové a Wilhelma Piecka, hlásající ve svých od roku 1916 vycházejících tiskovinách (*Spartakusbrieft*) „mezinárodní třídní boj válce“. Spíše než o politické

Neboť čím jiným než právě jen osobou držitele moci a jejím diletantismem se liší panství dělnických a vojenských rad od panství kteréhokoliv mocipána starého režimu? A čím se liší polemika většiny zastánců této údajně nové etiky proti odpůrcům, které kritizují, od polemik jiných demagogů? Mohlo by se asi říci: „Ušlechtilým úmyslem!“ Dobrá. Ale zde se mluví jen o prostředku, a ušlechtilost svých konečných úmyslů si odpůrci nárokují s plnou subjektivní poctivostí úplně stejně. „Kdo mečem zachází, mečem schází.“ a boj je všude boj. Tedy nutnost etiky *Kázání na hoře*?²⁶ Hovořím-li o Kázání na hoře, mám na mysli absolutní etiku evangelia – to je vážnější věc, než si myslí ti, kdo dnes tyto příkazy rádi citují. S tou nejsou žádné žerty. Platí o ní to, co bylo řečeno o kauzalitě ve vědě: není to žádný fiakr, který se dá libovolně zastavit a podle libosti z něj nastupovat či vystupovat. Buď všechno, *nebo* nic, právě *to* je její smysl, pokud z ní nemá vzejít něco jiného než triviality. Tedy např. bohatý mladík: „když mladík uslyšel to slovo, odešel, smuten odešel, neboť měl mnoho majetku“. Příkaz evangelia je nepodmíněný a jednoznačný: vzdej se *všeho*, co máš – úplně všeho. Politik ale řekne, že to je sociálně nesmyslný požadavek, dokud není prosazen pro *všechny*. Tedy zdanění, odčerpání daněmi, konfiskace – jedním slovem donucování a pořádek proti *všem*. Po tom všem se ale etický příkaz *vůbec neptá*, a to je jeho podstata. Nebo: „Nastav druhou tvář!“ Bezpodmínečně, aniž by ses ptal, co tomu druhému dovoluje, aby tě udeřil. Etika nedůstojnosti, nejde-li o svéce. To je ono: člověk musí být svéctem ve *všem*, nebo aspoň chtít být ve všem svéctem, musí žít jako Ježíš, jako apoštolové, svatý František a jim podobní, *pak* má tato etika smysl a výraz důstojnosti. *Jinak ne*. Neboť jestliže v důsledku akosmické etiky lásky platí „neodporovat zlu násilím“, pak pro politiku naopak platí: zlu musíš odporovat násilím, jinak jsi odpovědný za to, že nabude převahy. Kdo chce jednat podle etiky evangelia, ať se neúčastní stávek, neboť ty znamenají donucování – a tedy ať vstoupí do žitých odborů. Především ale ať nemluví „o revoluci“. Neboť ona

hnutí se jednalo o malé skupiny intelektuálů, kteří po roce 1919 splynuli s Německou komunistickou stranou. – Pozn. překl.

²⁶ Kázání na hoře – někdy také „horské kázání“ shrnuje podstatné myšlenky Ježíšova mravního poselství v jeho největší řeči, zaměřené na židokřesťanskou katechezi. Literárně je zpracováno v Matoušově evangeliu (5–7), srv. také Lukášovo evangelium (6,20–49). – Pozn. překl.

etika určité neříká, že právě občanská válka je jedinou válkou legitimní. Pacifista, který bude jednat podle evangelia, odmítne zbraně nebo je odhodlá, jak se to v Německu doporučovalo coby etická povinnost, aby se této válce,²⁷ a tím každé válce učinila přítrž. Politik řekne, že jediný jistý prostředek, jak zdiskreditovat válku na celou *dohlednou* dobu, by byl mír na základě statu quo. Pak by se národy zeptaly: K čemu ta válka byla? Byla vedena ad absurdum, což nyní není možné. Neboť pro vítěze, přinejmenším pro jejich část, by se asi politicky vyplatila. A proto je odpovědné takové chování, které by nám znemožňovalo každý odpor. Teď ale – až tato epocha únavy pomine – bude *diskreditován mír a nikoli válka*: To je důsledek absolutní etiky.

A konečně je tu povinnost k pravdě. Pro absolutní etiku je bezpodmínečná. A bylo tedy vyvozeno, že je třeba uveřejnit všechny dokumenty, především ty, které usvědčují vlastní zemi, a na základě této jednostranné publikace se pak přiznat k vině, jednostranně, bezpodmínečně, bez ohledu na následky. Politik uzná, že tímto způsobem se pravdě nakonec nepomůže, nýbrž že bude zneužitím a rozpoutáním vášní určité zateměna. Plodné by bylo pouze její všestranné plánované zjištění nestrannými posuzovateli, každý jiný postup může mít pro národ, který si takto počíná, takové následky, které nebude možné napravit ani po desetiletích. Ale právě po „následcích“ se absolutní etika *neptá*.

Toto je rozhodující bod. Musíme si ujasnit, že všechno jednání, které je orientováno eticky, může probíhat ve směru *dvou* vzájemně zcela odlišných, nesmiřitelně protikladných maxim: může být orientováno podle „etiky smýšlení“, nebo podle „etiky odpovědnosti“. To znamená, že by etika smýšlení byla totožná s nezodpovědností a etika odpovědnosti s bezcharakterností. O tom není přirozeně ani řeči. Ale je propastný protiklad, jedná-li někdo podle maxim etiky smýšlení – řečeno nábožensky: „křesťan koná dobro a úspěch přičítá Bohu,“ *nebo* podle etiky odpovědnosti: že člověk má odpovídat za (předvídatelné) následky svého jednání. Přesvědčenému, na základě etiky smýšlení jednajícimu syndikalistovi můžete jakkoli přesvědčivě vykládat, že následkem jeho jednání budou posílány šance reakce, že utlačování jeho třídy se zesílí a její vzestup bude zbrzděn; na něho to neudělá vůbec

²⁷ Míri se První světová válka. – Pozn. překl.

žádný dojem. Jestliže jsou následky jednání, probíhajícího podle ryzího smýšlení špatné, pak to pro něho znamená, že je za to odpovědný nikoli ten, kdo jedná, nýbrž svět, hloupost ostatních lidí nebo i vůle Boha, který je takovými stvořil. Etik odpovědnosti proti tomu počítá právě s těmito průměrnými defekty lidí, a – jak správně řekl Fichte,²⁸ nemá vůbec žádné právo předpokládat jejich dobrotu a dokonalost. Neví vidí svou situaci tak, že by důsledky vlastního jednání, pokud je s to je předpokládat, mohl svalovat na jiné. Řekne, že tyto následky budou připočteny jeho konání. Člověk jednáající podle etiky smýšlení se cítí „odpovědný“ jen za to, aby neuhasl plamen ryzího smýšlení, např. protestu proti nespravedlnosti sociálního zřízení. Rozdmychávat jej stále znova, to je účelem činu, které, viděno z hlediska možného úspěchu, jsou zcela iracionální, jsou to činy, které mohou a mají mít jen cenu příkladu.

Ale ani tím ještě není problém vyčerpán. Žádná etika na světě se nevyvíjí s faktem, že dosažení „dobrých“ účelů je v četných případech vázáno na to, že se zároveň berou v úvahu mravně povážlivé nebo přinejmenším nebezpečné prostředky a počítá se s možností nebo i pravděpodobností špatných vedlejších důsledků. A žádná etika na světě nemůže vyřešit, kdy a v jakém rozsahu eticky dobrý účel „posvětí“ eticky nebezpečné prostředky a vedlejší důsledky.

Pro politiku je rozhodujícím prostředkem násilí. A to, jak důležitý je z hlediska etiky dosah napětí mezi prostředkem a účelem z etického hlediska, je možné vyvodit z toho, že – jak každý ví – revoluční socialisté (tzv. Zimmerwaldského směru)²⁹ se už za války hlásili k principu, který by se dal pregnatně formulovat takto: „Jestliže bychom byli postaveni před volbu, buď ještě několik roků války a pak revoluce, nebo nyní mír a žádná revoluce, volíme ještě několik roků války!“ A na další

²⁸ Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) – německý filosof období klasické filosofie, obdivovatel francouzské revoluce. Rozvíjel motivy Kantova rigorismu a aktivismu, pro nějž svět není ničím jiným než materiálem našich činností. Lidství je podle Fichteho završeno až ve společenosti a stát je nutný pro zachování svobody. Dílo *Der geschlossene Handelsstaat* bylo inspirováno socialismem a hlásalo potřebu ekonomické soběstačnosti. – Pozn. překl.

²⁹ Podle švýcarského Zimmerwaldu, ležícího u Bernu, kde se v září 1915 po vypuknutí války konala první mezinárodní porada radikálních, nezávislých a revolučních socialistů v čele s Leninem, Radkem, Zinověvem, Ledebourem a dalšími. Výsledkem byla radikální rezoluce o třídním boji proti válce. – Pozn. překl.

otázku: „Co nám může tato revoluce přinést?“, by každý vědecky skolený socialista odpověděl, že nemůže být ani řeči o nějakém přechodu k hospodářství, které by se mohlo nazvat socialistickým ve vlastním smyslu, nýbrž že by opět vzniklo právě buržoazní hospodářství, které by pouze odstranilo feudální prvky a dynastiické zbytky. A tedy pro tento skromný výsledek se žádá „ještě několik roků války“! Mohlo by se snad přece říci, že ani skálopevné socialistické přesvědčení nebrání odmítnout účel, který vyžaduje takové prostředky. Ale v případě bolševismu a spartakismu, a vůbec v každém druhu revolučního socialismu, se má věc právě takto, a přirozeně je velmi směšné, jestliže jsou z této pozice za používání stejného prostředku *mravně* zavrhováni „politici moci“ starého režimu, ať už by odmítnutí jejich *cílů* bylo jakkoli oprávněné.

Zde, na tomto problému, zda účel světí prostředky, musí, jak se zdá, etika smýšlení naprosto ztroskotat. A ta má logicky ve skutečnosti pouze možnost *zavrhnout každé* jednání, které používá mravně nebezpečných prostředků. Ovšem logicky vzato. Avšak ve světě realit stále znovu zakoušíme, že se etik smýšlení náhle promění v chiliastického proroka, jako například když ti, kteří právě kázali „lásku proti násilí“, v nejbližším okamžiku k násilí vyzývají – k *poslednímu* násilí, které by prý odstranilo násilí *vůbec*, jako když při každé ofenzívě³⁰ říkali veliteli našim vojákům, že je poslední, neboť přinese vítězství a pak mír. Etik smýšlení etickou iracionalitu světa nesnáší. Je kosmicky etickým „racionalistou“. Každý z vás, kdo zná *Dostojevského*, si vzpomene na scénu s Velkým inkvizitorem, kde je tento problém výstižně rozebrán. Etik smýšlení a etiku odpovědnosti nelze umístit pod jednu střechu a není ani možné eticky naděkretovat, který účel má posvětit *který* prostředek, když už bychom tomuto principu udělali nějaké ústupky.

Kolega F. W. Foerster,³¹ kterého si velice vážím pro nepochybnou ryozost jeho smýšlení, kterého ovšem jako politika bezpodmínečně od-

³⁰ V letech 1914–1918. – Pozn. vyd.

³¹ Friedrich Wilhelm Foerster (1869–1928), profesor pedagogiky na vídeňské univerzitě, za první světové války působil v Minichově. Byl hlasatelem radikálního, křesťanský argumentovaného pacifismu a po válce hlásal bezpodmínečné uznání viny Německa za její vznik. Weber má zřejmě na mysli jeho knihu *Politische Ethik*. – Pozn. překl.

mítám, se domnívá, že se ve své knize s touto obtíží vypořádal jednoduše: z dobrého může pojit jen dobré, ze zlého jen zlé. Pak by ovšem celá tato problematika neexistovala. Je však podivuhodné, že ještě 2500 let po Upanišadách může taková teze spatřit světlo světa. Nejen celý průběh světových dějin, ale i každé neúprosné přezkoušení každodenní zkušenosti přece svědčí o opaku. Vždyť vývoj všech náboženství na světě se zakládá na tom, že pravdou je opak. Prastarým problémem teodiceje je přece otázka: Jak to, že moc, která je současně všemocná a dobrotivá, mohla stvořit tak iracionální svět nezaslouženého utrpení, nepotrestaného bezpráví a nepolepšitelné hlouposti? Bud' neexistuje jedno, nebo neexistuje druhé, anebo životu vládnou úplně jiné principy vyrovnání a odplaty, a to takové, které můžeme vysvětlit metafyzicky, anebo takové, které jsou našemu vysvětlení navždy nepřístupné. Vždyť právě tento problém – zkušenost iracionality světa – byl hnací silou veškerého náboženského vývoje. Indické učení o karmě a perský dualismus, dědičný hřích, predestinace i deus absconditus – to všechno vyrostlo z této zkušenosti. Také staří křesťané věděli velmi přesně, že světu vládnou démoni a že ten, kdo si začíná s politikou, tj. s mocí a násilím jako prostředky, vstupuje do spolku s ďábelskými mocnostmi. A věděli, že pro jednání tohoto člověka *neplati*, že z dobrého pochází jen dobré a ze zlého jen zlé, nýbrž často opak. Kdo to nevidí, je vskutku politickým dítětem.

S faktem, že patříme do různých životních řádů, které podléhají navzájem odlišným zákonům, se náboženská etika vyrovnávala různě. Hellénský polytheismus obětoval Afrodité stejně jako Héře, Dionýsovi jako Apollónovi a věděl, že byli nezřídka ve vzájemném sporu. Hinduistický životní řád podřizoval všechna různá zaměstnání zvláštnímu etickému zákonu, dharmě, a navzájem je navždy od sebe oddělil do kast, přitom vytvořil pevnou stupňovitou hierarchii, ze které nebylo úniku pro nikoho, kdo se v ní narodil, kromě nového zrození v dalším životě. Tak se vytvořila různě velká distance k nejvyšším posvátným statkům. Tak se stalo možným, aby se dharna každé jednotlivé kasty, od asketů a bráhmánů až po taškaře a nevěstky, stanovila tak, aby odpovídala specifickým imanentním zákonitostem každého povolání. A tedy také války a politiky. Zařazení války do celku životních řádů najdete provedeno v Bhagavadgítě, v dialogu mezi *Krišnou* a *Ardžunou*. „Čiň to, co je nutné“ – tj. „dílo“, jež je věcně nutné podle dharmy kasty válečníků, povinné podle jejich pravidel a odpovídající váleč-

nému účelu. Což podle této víry náboženské spásce neškodí, nýbrž jí slouží. Při hrdinské smrti měl indický válečník od nepaměti zajištěno Indrovo nebe právě tak jako Germán Valhalu. Jeden by pohrdl nirvánou stejně jako druhý křesťanským rájem s jeho andělskými chóry. Tato specializace indické etice umožnila, aby zcela hladce ovládla toto zcela přímé jen vlastní zákonitosti sledující královské umění (války – pozn. překl.), aby je dokonce pojednala zcela radikálně. Opravdu radikální „machiavellismus“ v populárním smyslu tohoto slova je v indické literatuře klasičky zastáván (dlouho před křesťanstvím, údajně v době Čandragupty) u Kautalji v Artašastře. Proti němu je Machiavelliho *Principe* nevinný. – V katolické etice, jíž je profesor Förster jinak velmi blízký, jsou – jak známo – „consilia evangelica“ zvláštní etikou pro ty, kteří jsou nadáni pro charisma svatého života. Zde vedle mnicha, který nesmí prolévat krev a hledat zisk, stojí zbožný rytíř a měšťan, kteří – jeden to a druhý ono – to mají dovoleno. Odstupňování etiky a její začlenění do organismu učení o spásce je méně důsledné než v Indii, avšak takovým také muselo a smělo být podle křesťanských věroučných předpokladů. Zkaženost světa daná dědičným hříchem dovolovala, aby se do etiky relativně snadno dostalo násilí jako nápravný prostředek proti hříchu a kacířům ohrožujícím spásu duší. Avšak čistě akosmické požadavky etiky smýšlení z Kázání na hoře a na nich spočívající náboženské přirozené právo podržely jako absolutní požadavek svou revolucionizující sílu a do popředí vystupovaly s živelnou průbojností téměř ve všech dobách sociálních ořesů. Zvlášť daly vzniknout radikálně pacifistickým sektám, z nichž se jedna pokusila v Pensylvánii o experiment státního útvaru bez násilí zaměřeného navenek. Tento experiment byl ve svém průběhu tragický potud, že se kvakeři, jakmile vypukla válka za nezávislost, nemohli postavit se zbraní v ruce za ideály, které hlásali. Naproti tomu normální protestantismus stál, tedy vlastně prostředek moci, legitimoval, a to jako boží zařízení absolutně, a jako legitimní vrchnostenský stát zvlášť. Etickou odpovědnost za válku sňal *Luther* s beder ostatních věcech než věroučných ni vrchnost, již poslouchat ve všech ostatních věcech než věroučných nikdy nemohlo být hříchem. A zase kalvinismus znal násilí zásadně jako prostředek obrany víry, tedy jako náboženskou válku, která v islámu byla od počátku životním elementem. Vidíme zřetelně, že to naprosto není moderní nevíra, zrozená z renesančního kultu hrdinů, která otevírá problém politické etiky. Zápasila s ním všechna náboženství, a to se

zcela rozdílným úspěchem – a po tom, co zde bylo řečeno, tomu ani nemohlo být jinak. Specifické prostředky *legitimní moci* čistě jako takové v rukou lidských svazů jsou právě tím, co podmiňuje zvláštnosti všech etických problémů politiky.

Kdokoli se paktuje s tímto prostředkem, ať už za jakýmkoli účelem – a to činí každý politik –, je vystaven jeho specifickým důsledkům. Ve zvlášť vysoké míře se to týká bojovníků za víru, náboženských stejně jako revolučních. Jako příklad uvedme klidně přítomnost. Kdo chce na zemi zavést absolutní spravedlnost *násilím*, ten k tomu potřebuje stoupence, tj. lidský „aparát“. Těm musí poskytnout vyhlídky na vnitřní nebo vnější přémie, na vezdější nebo zásvětní odměny, jinak to nebude fungovat. V podmínkách moderního třídního boje jako vnitřní odměnu chápou ukojení nenávisti a pomstychtivosti, především resentimentu a potřeb pseudoetické neústupnosti, tedy potřeby hano-bení a kaceřování protivníků. Vnější odměnou rozumím dobrodružství, vítězství, kořist, moc a obročí. Úspěch vůdce je zcela závislý na tom, aby tento jeho aparát fungoval. Je závislý na motivech *aparátu*, nikoli na vlastních motivech vůdce. Tedy na tom, aby stoupencům, tj. rudé gardě, špiclům, agitátorům, které potřebuje, mohl ony přémie dopřávat *trvale*. Čeho za takových podmínek svého působení skutečně dosáhne, to není v jeho rukou, nýbrž je mu to předeepsáno motivy jednání jeho stoupenců, které bývají eticky převážně nízké a které musí být drženy pod kontrolou, dokud poctivá víra v jeho osobu a v jeho věc nenaplní aspoň část společenstva, i když asi nikde úplně většinu.

Ale je to nejen tato víra, jakkoli je subjektivně poctivá, která je opravdu v obrovské většině případů jen etickým „legitimováním“ touhy po pomstě, po moci, kořisti a obročích. O tom si nedějme nic namluvit, neboť ani materialistický výklad dějin není drožkou, do níž můžeme nastupovat podle libosti, a nezastavuje se ani před nositeli revoluce! Ale především, po emocionální revoluci – což je ještě působivější – přichází tradiční *všední den*, hodnověrný hrdina a především víra sama zmizí, nebo – což je ještě působivější – se stane součástí konvenční frazeologie politických šosáků a techniků. Tento vývoj probíhá zvlášť rychle právě při boji za víru, poněvadž ten bývá veden nebo inspirován pravými *vůdci*, tj. proroky revoluce. Neboť jako pro každý vůdcovský aparát, tak i zde je jednou z podmínek úspěchu vyprávění a zvěčnění duševní proletariace v zájmu „disciplíny“. Družina vůdce boje za

víru, která se stala vládnoucí, se obvykle zvlášť lehce zvrhne ve zcela obyčejnou vrstvu obročníků.

Kdo se chce zabývat politikou vůbec, a kdo se jí chce dokonce věnovat jako povolání, má si být vědom těchto etických paradoxů a své odpovědnosti za to, co se z *něj samého* pod jejich tlakem může stát. Začíná si, opakuji, s *d'ábelskými* mocnostmi, které vyukují z každého násilí. Velcí virtuosové akosmické lásky k bližnímu a dobroty, ať pocházejí z Nazaretu, z Assisi, nebo z indických královských paláců, s oním politickým prostředkem – s násilím – nepracovali, jejich království „nebylo z tohoto světa“, a přece v tomto světě působili a působí. A postavy jako *Platon Karatajev* či *Dostojevského* světci jsou stále ještě jejich nejadektivnějšími rekonstrukcemi. Kdo hledá spásu své duše a záchranu ostatních, ten ji nehledá v politice, která má docela jiné úkoly, totiž takové, které se dají řešit pouze násilím. Ať génius nebo démon, s božstvem lásky, a také s křesťanským Bohem v jeho církevním podání žije politik v jakémsi vnitřním napětí, které může kdykoli vypuknout v neřešitelný konflikt. To věděli lidé i v dobách vlády církve. Znovu a znovu byl nad Florencií vyhlášen interdict – a to tenkrát pro lidi a pro spásu jejich duší znamenalo mnohem větší moc než (s *Fichtem* řečeno) „nezaujaté schválení“ kantovského etického soudu. A měšťané přesto bojovali proti církevnímu státu. A s ohledem na takové situace Machiavelli na jednom krásném místě, jestli se nemýlím *Florentských letopisů*, dává ústy svého hrdiny velebit občany, jimž velikost otcovského města byla víc než spása jejich duše.

Jestliže místo „otcovské město“ nebo „vlast“, v čemž nemusí každý vidět v této době jednoznačnou hodnotu, řeknete „budoucnost socialismu“, nebo také „mezinárodní mír“, pak před sebou máte tento problém v podobě, jakou má nyní. Neboť toto vše, pokud se toho někdo domáhá *politickým* jednáním, jež pracuje s násilnými prostředky a jde cestou etiky odpovědnosti, ohrožuje „spásu duše“. Když se ale v boji za víru bude za věci hnát s čistou etikou smýšlení, může věc utpět újmu a být zdiskreditována na dlouhé generace, poněvadž chybí odpovědnost za *následky*. Neboť pak jednajícím zůstávají neznámý ony *d'ábelské* mocnosti, které jsou ve hře. Jsou neúprosné a vytvářejí z jeho jednání důsledky, a to i vnitřně pro něho samého, jímž je, pokud je nevidí, bezmocně vydán na milost. Vydán d'áblu, „který je starý“. A větu „proto zestátnete, abyste mu rozuměli“, se nemíní ani léta, ani stáří samo. Abych byl v diskusi přemožen datem rodného listu, to

jsem si nikdy nenechal líbit. Ale pouhý fakt, že někomu je 20 a mně přes 50, mne ale nakonec nepřiměje ani k tomu, abych se domníval, že jediné to by bylo výkonem, před kterým bych měl umřít úctou. To nevytváří věk, nýbrž vyškolená neúprosnost pohledu na skutečnosti života, schopnost je snášet a být pro ně vnitřně zralým.

Politika se sice dělá opravdu hlavou, ale zcela určitě ne *pouze* hlavou. V tom mají etici smýšlení naprosto pravdu. Zda je třeba jednat jako etik smýšlení nebo jako etik odpovědnosti, a kdy tak a kdy onak, to se nedá nikomu předepisovat. Je možné říci pouze jedno: Jestliže v této době rozčilení, o kterém věříte, že *není* sterilní – ačkoli rozčilení právě ještě není zcela a vždy pravou vášní –, *náhle* politici smýšlení masově rezignují pod heslem: „Svět je hloupý a hrubý, ne já, odpovědnost za následky nepostihne mě, nýbrž ty druhé, v jejichž službách pracuji a jejichž hloupost nebo sprostotu vykořením,“ pak říkám otevřeně, že nejdříve se musím ptát po míře *vnitřní pevnosti*, která za touto etikou smýšlení stojí, a mám dojem, že v devíti případech z deseti objevím chvastouny, kteří reálně nevnímají to, co na sebe berou, nýbrž opájejí se romantickými senzacemi. To mě lidsky příliš nezajímá a vůbec mě to nezrušuje. Zatímco je nezměrně otfášající, když *zralý* člověk – ať starý nebo mladý věkem –, který tuto odpovědnost za následky reálně a do hloubi duše pocítuje a jedná podle etiky odpovědnosti, v nějakém momentu řekne: „Zde stojím a nemohu jinak.“ To je něco, co je lidsky opravdové a co uchvacuje. Neboť tato situace musí *každého* z nás, kdo není vnitřně mrtev, nějakým způsobem jednou překvapit. Potud nejsou etika smýšlení a etika odpovědnosti absolutními protiklady, nýbrž komplementy, které teprve spolu dohromady vytvářejí pravého člověka, takového, který *může* být „povolán k politice“.

A o tomto bodě, vážení přítomní, bych si s vámi rád znovu pohovořil tak po *deseti letech*. Teprve potom, až – jak se z mnoha důvodů musím obávat – dávno nastane doba reakce, a z toho, co si mnozí z vás přáli – a povteř řečeno, co jsem si přál i já sám a v co jsem doufal –, se nesplní vůbec nic anebo když, tak velmi málo. Je to velmi pravděpodobné a nijak mne to nezlomí, jistě je to však také vnitřní zátěž, že to víme. A pak bych si přál vidět, co se ve vlastním smyslu slova stane s těmi z nás, kteří se dnes cítí být pravými politiky smýšlení a kteří se podílejí na opojení, jež tato revoluce znamená. Bylo by krásné, kdyby tomu bylo tak, jako ve 102. *Shakespearově* sonetu:

*To bylo z jara v úsvit milování,
kdy zpěv můj denně přivítal se s ní;
tak slavík tluče v létě bez ustání
a umlká v běh uzdrářejších dní.*

Avšak tak tomu není. Není před námi kvetoucí léto, ale spíše polární noc s mrazivou tmou a tvrdostí, ať navenek zvítězí kterákoli skupina. Neboť kde nic není, tam svá práva ztrácí nejen císař, ale i proletář. Až tato noc pomalu ustoupí, kdo bude ještě na živu z těch, jejichž vesna dnes zdánlivě tak bujně kvetla? A co bude vnitřně z vás všech? Roztrpčenost, nebo prospěchářství, jednoduše tupé přijetí světa a povolání, anebo třetí, a není to vždy možnost nejméně častá: mystický útek ze světa u těch, kteří k tomu mají sklon, anebo, což bývá bohužel také časté, kteří tomu propadnou z módy. V každém z těchto případů bych usuzoval, že tito lidé *nedospěli*, že ani *nedorosli* světu takovému, jaký je a jaký je jeho všední den. Že nebyli objektivně a skutečně povoláni k politice v nejvnitřnějším slova smyslu, jak o sobě věřili. Byli by učinili lépe, kdyby prostě širili bratrství od člověka k člověka, a jinak se věnovali své každodenní práci.

Politika znamená silné a pomalé vtírání tvrdých prken, vášnivě a prozíravě současně. Je naprosto správné a celá dějinná zkušenost to potvrzuje, že by se bylo nedosáhlo toho, co je možné, kdyby se ve světě stále znovu neusilovalo o nemožné. Ale ten, kdo to může udělat, musí být vůdce, a nejen to, nýbrž také – ve velmi prostém smyslu – musí být hrdina. A také ti, kteří nejsou to ani ono, se už teď musí obrnit srdnatostí, která obstojí při ztroskotání všech nadějí, jinak nebudou s to prosazovat ani to, co je dnes možné. Jen ten, kdo si je jist, že se nezlomí, když se mu bude svět zdát příliš hloupý nebo příliš sprostý na to, co mu chce nabídnout, a že tomu všemu navzdory bude s to říci: „a přeče!“ – jen ten byl „povolán“ k politice.